

מאזן התשלומים וסחר החוץ

1. קווי ההתפתחות העקריים¹

ב-1971 חל גידול מהיר הן ביצוא המוצרים (24 אחוזים) ועוד יותר ביצוא השירותים (42 אחוזים). יבוא המוצרים עלה גם הוא בשיעור גבוה, אך, לעומת זאת, חלה ירידה ביבוא הבטחוני ועלייה איטית יחסית בשאר יבוא השירותים. כתוצאה מכך הצטמצם הגירעון בחשבון השוטף ב-90 מיליון דולר² (7 אחוזים) — מ-1,282 ל-1,196 מיליון דולר.

ביבוא ההון לזמן ארוך חלה עלייה בסך 300 מיליון דולר. הוא הסתכם ב-1,560 מיליון דולר והיה גבוה ב-360 מיליון² בקירוב מהגירעון בחשבון השוטף. דבר זה התבטא בגידול יתרות מטבע החוץ של המשק בסכום דומה (360 מיליון דולר)³.

ההחשה הרבה בשיעור הגידול של יצוא המוצרים — לעומת 6 אחוזים ב-1970 — משקפת, בראש וראשונה, את הגידול הרב בשני מוצרי היצוא המובהקים, הדרים ויהלומים, כתוצאה מעלייה בביקוש בשוקי חוץ. גם בשורה של מוצרים אחרים, התלויים בגורמים מיוחדים, עלה שיעור הגידול של היצוא ב-1971.

ביצוא התעשייתי בכללו, פרט ליהלומים ומחצבים וכן לקבוצה של מוצרים מיוחדים היה שיעור הגידול השנתי הממוצע גבוה — יותר מ-20 אחוזים — בדומה לשלוש השנים הקודמות. בתקופת ארבע השנים הללו באה עיקר התרומה לעליית הייצוא ממקור זה, והדבר היה מלווה בעליית משקלה של קבוצה זו ביצוא, ובעליית אחוז היצוא בתפוקה התעשייתית. אולם, בשיעור הגידול הממוצע הגבוה ב-1971 משתקפת מגמת הגידול המהיר במחצית הראשונה של השנה. במחצית השנייה חל מפנה, ומגמת הגידול הואטה במידה ניכרת.

הגורם המכריע בגידול המהיר היה התהליך המצטבר של עלייה ניכרת ברווחיות היתסית של היצוא. תהליך זה החל ב-1967 והיה תוצאה משולבת של העלאה גדולה ומודרנת של השער האפקטיבי ליצוא במשך התקופה ועלייה איטית בהוצאות ובמחירים המקומיים. עיקר הגידול — הן בשער האפקטיבי לערך המוסף והן במרכיב הרווח הישיר — חל בתקופה שעד 1970. בתקופה זו היה פיגור ניכר של עליית מחירי מרכיבי ההוצאה — השכר, התשומות הקנויות המקומיות

¹ היבוא והיצוא במאזן התשלומים כוללים, מלבד תנועת הסחורות בין ישראל לשווקים שמעבר לים גם את הסחר עם השטחים המוחזקים. אולם הדיון כאן מתרכז בסחר שאינו כולל את השטחים. גם נתוני הלוחות אינם כוללים את הסחר עם השטחים, אלא אם כן צוין הדבר במפורש. דבר זה נובע מכמה טעמים: ראשית, הנתונים לגבי הסחר עם השטחים הם פרי אומדנים גסים, ולעיתים רופפים ביותר; שנית, חסרה בהם מידת הפירוט המצויה בשאר נתוני הסחר; ושלישית, היצוא לשטחים שונה במהותו משאר היצוא, שכן השטחים מהווים למעשה חלק מהשוק המוגן העומד לרשות היצרנים הישראליים, ומבחינה זו אין המכירות שם משקפות את הפרובלימטיקה של היצוא הישראלי.

² פרט לעסקות עם השטחים המוחזקים.

³ כאן מובא בחשבון רק גידול הנובע מעסקות והעברות אך לא משיעורכים או הקצאת זכויות משיכה מיוחדות. העלייה הכוללת ביתרות היתה 430 מיליון דולר.

והיבוא — אחרי עליית התמורה ביצוא. המשק נמצא אז בתקופת מעבר ממיתון לרמת פעילות כלכלית גבוהה, והתהליך התרחש על רקע של קיום גורמי ייצור בלתי מגוצלים. ב־1970 החלה מסתמנת תפנית של האטה בגידול רווחיות היצוא, שנבעה מהחשה של קצב עליית ההוצאות יחסית לתמורה ביצוא. בכך בא לידי ביטוי שינוי התנאים במשק: הגברת לחץ הביקוש, שהביאה לעלייה בהוצאות השכר ובמחירי התשומות הקנויות המקומיות, וכן לגידול הגירעון במאזן התשלומים, ובעקיפין — למדיניות של ייקור היבוא. מדיניות זו באה לידי ביטוי בהיטל היבוא של אוגוסט 1970 ובפיחות של אוגוסט 1971. הפיחות הביא להעלאת השער האפקטיבי ביבוא בשיעור גבוה הרבה יותר מאשר ביצוא. ביבוא התשומות הועלה השער ב־19 אחוזים¹, ואילו לקבוצה המקיפה את רוב היצוא התעשייתי היתה ההעלאה 10 אחוזים. כתוצאה מכך עלה השער לערך המוסף בקבוצה זו ב־6 אחוזים בלבד.

במשך 1971 באה התפנית ברווחיות היצוא לידי יתר הבלטה, עם החשת קצב העלייה בהוצאות, ונראה שלקראת סוף השנה אף החלה להסתמן ירידה. הדבר התבטא בהפסקת העלייה בתמורה לערך המוסף ביצוא ובירידה במרכיב הרווח הישיר ליחידת תפוקה במונחים נומינליים. במקביל לכך חלה עלייה ניכרת במחירי ההון ליחידת תפוקה (שבה היה משקל מכריע לפיחות), ופירוש הדבר ירידה ברווח ליחידת הון.

בחודשים הראשונים של 1972 נמשכה העלייה בהוצאות ובמחירים המקומיים, בעוד שהתמורה ליצוא תלויה בעיקר בשער האפקטיבי. כן ברור, שבמגמת היצוא משתקפות ההתפתחויות האחרונות רק בחלקן. בחלקן באות בה לידי ביטוי השפעות של התפתחויות, שחלו אף לפני שלוש וארבע שנים (כשמדובר בהשקעות שנעשו לצורכי יצוא). וככל שעובר הזמן גדל משקלן של ההתפתחויות האחרונות, שהן הפחות חיוביות מבחינת היצוא.

המפנה ברווחיות היצוא חל בד בבד עם האטה בהתרחבות השוק העולמי ב־1971 ועם עלייה בלחץ הביקוש במשק והגברת ההתחרות מצד השיווק המקומי.

בהקשר זה יש לציין, שגידול ניכר ביצוא, מעין זה שחל בארבע השנים האחרונות, פירושו עלייה באחוז היצוא בתפוקה התעשייתית. בתנאים של פער רווחיות לרעת היצוא חייב הדבר העלאת הרווחיות היחסית של היצוא. ייתכן מאוד, שהמשך עליית אחוז היצוא בתפוקה — שהוא תנאי להרחבה מהירה של היצוא — מחייב לא רק שמירה על רמת הרווחיות היחסית שהושגה ביצוא, אלא אף העלאה נוספת.

העלייה הניכרת ביצוא השירותים (270 מיליון דולר) ב־1971 משקפת שלוש התפתחויות: ראשית, עלייה ניכרת בהכנסות מתיירות ומהסעת תיירים (100 מיליון דולר), שנית, עלייה רבה בהכנסות הספנות, המשקפת את ההשקעות הנרחבות בענף זה בתקופה האחרונה (שמבחינות מסוימות הן קרובות יותר להשקעה בחו"ל מאשר להשקעה במשק); ושלישית, עלייה של 60 מיליון דולר בהכנסות מריבית³.

העלייה הרבה ביבוא המוצרים נבעה בעיקר מגידול רב בשני סעיפים, שקשריהם להתפתחויות במשק רופפים: עלייה ביבוא יהלומי גלם, שהיתה קשורה בהתרחבות היצוא ובתנודות מלאי, ועלייה ביבוא אניות ומטוסים, המשקפת את ההשקעות בהרחבת הצי, בעיקר בקשר עם הפעלת צינור הנפט.

בניכוי שני סעיפים אלה חלה ביבוא עלייה של 8 אחוזים, במונחים כמותיים. הגידול ביבוא התשומות היה 8 אחוזים, והוא שווה בממדיו להיקף הצפוי על יסוד מקדמי תשומה קבועים בענפי

¹ ובתשומות יצוא ישירות ב־20 אחוזים.

² סעיף זה תמוה לא מעט. העלייה משקפת בעיקר את הכנסות הבנקים מנכסיהם בחו"ל, אולם עלייה רבה יותר חלה גם בהתחייבויות הבנקים לחו"ל, וכן בחובות האחרים של המשק לחו"ל, ואילו תשלומי הריבית גדלו בסכום קטן יותר.

לוח

החשבון השוטף, *

(מיליוני)

ה י צ ו א		ה י ב ו א				
שירותים	מוצרים	סך הכל, פרט ליבוא בטחוני	סך כל היבוא	שירותים	יבוא בטחוני	מוצרים
א. במחירים שוטפים						
345	404	1,159	1,269	365	110	794 1965
397	475	1,201	1,317	406	116	795 1966
412	518	1,173	1,456	444	283	729 1967
534	598	1,563	1,812	506	249	1,057 1968
587	679	1,854	2,188	595	334	1,259 1969
651	723	2,032	2,657	659	624	1,374 1970
923	900	2,493	3,018	767	525	1,727 1971
ב. במחירי 1968						
371	416	1,178	1,289	384	111	794 1965
414	461	1,196	1,311	418	115	779 1966
420	508	1,177	1,457	462	280	715 1967
534	598	1,563	1,812	506	249	1,057 1968
564	647	1,777	2,095	578	318	1,199 1969
597	702	1,894	2,461	610	567	1,284 1970
817	849	2,263	2,724	679	461	1,584 1971
ג. שינויי מחירים						
3	6	-2	2	2	2	2 1966
2	-1	-1	-1	-1	-	- 1967
2	-2	-	-	4	-1	-2 1968
4	5	4	4	3	5	5 1969
5	-2	3	3	5	5	2 1970
4	3	3	3	5	4	2 1971
ד. שינויי כמות						
12	11	2	2	9	4	- 1966
1	10	-2	11	10	144	-8 1967
27	18	33	24	10	11	48 1968
6	8	14	16	15	28	13 1969
6	8	7	17	6	78	7 1970
37	21	19	11	11	-19	23 1971
ה. שינויי ערך						
15	18	4	4	11	6	- 1966
4	9	-2	11	9	144	-8 1967
30	15	33	24	14	-12	45 1968
10	14	19	21	18	34	19 1969
11	6	10	21	11	87	9 1970
42	24	23	14	16	-16	26 1971

* על יסוד רישום היבוא סי"ף.

1965 עד 1971

(דולרים)

סך כל החשבון השוטף	החשבון השוטף עם השטחים	הגירעון פרט ליבוא בטחוני	ה ג ר ע ו ן				סך הכול
			סך הכול	שירותים	יבוא בטחוני	החשבון המסחרי	
		—410	—520	—20	—110	—390	749
		—328	—445	—9	—116	—321	873
—532	—4	—243	—527	—32	—283	—211	930
—648	32	—431	—680	28	—249	—459	1,132
—869	54	—589	—922	—8	—334	—580	1,265
—1,234	49	—658	—1,282	—8	—624	—650	1,374
—1,171	24	—671	—1,196	156	—525	—827	1,823
		—391	—502	—13	—111	—378	787
		—322	—437	—4	—115	—318	875
		—249	—529	—42	—280	—207	928
		—431	—680	28	—249	—459	1,132
		—566	—884	—12	—318	—552	1,211
		—595	—1,162	—13	—567	—582	1,299
		—597	—1,058	138	—461	—735	1,666
							5
							—
							—
							4
							1
							3
		—18	—13		4	—16	11
		—23	21		143	—35	6
		73	29		—11	122	22
		31	30		28	20	7
		5	31		78	5	7
		—	—9		—19	26	28
		—20	—14		5	—18	17
		—26	18		144	—34	7
		77	29		—12	118	22
		37	36		34	26	12
		12	39		87	12	9
		2	—7		—16	27	33

המשק, עובדה המלמדת, כנראה, על כך, שלייקור היבוא לא היתה עדיין השפעה בכיוון של צמצום ההזקקות ליבוא במשק.

ביבוא נכסי השקעה היה הגידול הכמותי 11 אחוזים, וגם כאן — בדומה לעלייה בסך כל ההשקעות בצידוד במשק — ניכרת מגמה של עלייה בסוף השנה לאחר ירידה ברביעי השלישי. ייתכן, שיש בכך סימן להחשה בפעילות ההשקעה במשק על רקע אמצעי העידוד שנקטו (בעיקר הרחבת אשראי הכולל אלמנט גדול של סובסידיה); ייתכן גם, שיש כאן הקדמה ספקולטיבית של רכישות מתוך חשש להשפעת הייסופים בחו"ל, שהיו צפויים בחלק האחרון של 1971.

הגידול הרב ביבוא ההון לזמן ארוך ב-1971 היה המשך לעלייה התלולה ב-1970, אולם חל שינוי מהותי במשקלם של מקורות הגידול ושל הגורמים לו. כן חל שינוי במשקל יבוא ההון לעומת הגירעון השוטף ובהשפעתו על ההתרחבות המוניטרית במשק.

ב-1970 בא עיקר הגידול מגיוס הון על-ידי הסקטור הציבורי לצורך מימון העלייה הגדולה בגירעון כתוצאה מעליית היבוא הבטחוני. ב-1971 חלה ירידה ביבוא ההון לסקטור הציבורי במקביל לירידה ביבוא הבטחוני. לעומת זאת, חלה עלייה ניכרת — מ-540 ל-940 מיליון דולר — ביבוא הון לסקטור הפרטי. החשת הקצב כאן החלה בסוף 1970, והיא נמשכה במשך כל שנת 1971. היא הקיפה בעיקר שלושה מקורות: עלייה בהעברות פרטים (125 מיליון דולר), עלייה בהשקעות (70 מיליון) ועלייה בהלוואות מחו"ל (165 מיליון). כאן פעל תהליך מורכב שכלל צירופי גורמים שונים. אחד הגורמים בגידול ההשקעות והעברות פרטים הוא הגיאיות בשוק המקרקעים ושיעורי התשואה הגבוהים בו. גורם שני — שהשפעתו ודאי פחות דרמטית — הוא הרגיעה במצב הבטחוני לאחר סיום מלחמת ההתשה. גורם מסייע חשוב היה השינוי במסגרת הפיקוח על מטבע חוץ, שהגדיל את הליברליזציה והבטיח המרה חוזרת למעבירי הון. גידול ההלוואות נובע בחלקו מהעלייה הרבה ביבוא אגיות ומטוסים, שבו גבוה אחוז אשראי הספקים ובחלקו הוא מוסבר ע"י השינויים החדים בהפרשי הריבית בין המשק הישראלי לחו"ל; אך תנאי מכריע כאן היה שינוי במדיניות הפיקוח והרחבת מתן ההיתרים לסקטור הפרטי ללוות בחו"ל. שינוי זה מוסבר בהגברת המאמצים לגיוס הון בחו"ל על רקע דלדול הרוזבות ב-1969 וב-1970 וציפיות להמשך התהליך ב-1971. הפיחות נתן עידוד נוסף והביא להגברת תהליך, שכבר היה בעיצומו: הוא הגדיל את משקלו של יבוא ההון במונחים מקומיים והקטין את סיכוני השער למעבירי הון בכך שדחה לעתיד רחוק יותר את הפיחות הצפוי הבא. השפעה משנית היתה לו גם בכך שהגדיל את אחוז ההמרה מתוך אותם מקורות המיועדים רק בחלקם להמרה ל"י.

כשבאים לעמוד על השפעות הפיחות, יש לציין כמה אספקטים. מבחינת שינוי המחירים היחסיים היה כאן ייקור רב יחסית של היבוא וייקור קטן יחסית של היצוא.¹ מתוך צירוף שני אלה נבעה העלאה קטנה עוד יותר בשער האפקטיבי לערך המוסף ביצוא. העלאה זו היא נמוכה² יחסית לעלייה בהוצאות, שהיתה צפויה על רקע התגברות לחץ הביקוש. הפיחות עצמו תרם גם הוא לעליית ההוצאות הן בדרך של גלגול התייקרות היבוא והן בשל הדחיפה להעלאות מחירים מבחינת העתור.

ייקור היבוא יש לו משמעויות שונות. לגבי תשומות ישירות ליצוא חלה העלאה של 20 אחוזים: מ-4.20 ל-5.04 ל"י לדולר — שפירושה השוואת השער האפקטיבי ביבוא לזה של היצוא.

¹ אפשר בעצם לצרף לכאן גם את היטל היבוא של אוגוסט 1970, שנעשה במסגרת אותה מדיניות ובהפרש זמן קצר. התמונה אינה משתנה ע"י כך.

² גם כשבוחנים את התקופה שמאז אוגוסט 1970 כיחידה אחת.

לגבי הייצור המקומי פירושה הגדלת הכדאיות של ייצור תחליפי יבוא במשק. השער האפקטיבי ביבוא הכולל עלה מ-4.74 ל-5.58 ל"י לדולר¹ (18 אחוזים).

הבעיה של החלפת יבוא בייצור מקומי היא בעיה מורכבת. בתחום די רחב מעבר לשער הרשמי בוצעה החלפת יבוא במקרים רבים בחסות הגנה גבוהה לייצור המקומי (באמצעות מכס או בדרך אדמיניסטרטיבית). זהו בעצם המקור לפיזור הרב בשערים האפקטיביים ובשיעורי ההגנה ביבוא. העובדה, שתהליך מעין זה התרחש, פירושה שצומצם הפוטנציאל להחלפת יבוא נוספת באותו תחום שערים, ולכן גמישות הביקוש של המשק ליבוא בתחום האמור היא נמוכה, אם הפיחות אינו מלווה בהעלאת השערים האפקטיביים של מוצרי יבוא שכבר קודם לכן נהנו מהגנה גבוהה יותר. בתנאים אלה עיקר התרומה לצמצום הגירעון יכולה לבוא מצד היצוא, ומבחינה זו יש חשיבות דווקא להעלאת השער ליצוא.

אפשר להציג את הדברים מאספקט שונה במקצת. השער האפקטיבי הממוצע ביבוא (לפי החישוב המקובל, המבוסס על הרכב היבוא בפועל) משקף את משקלו הרב של היבוא הבלתי מתחרה, אשר מסיבה זו עצמה המכס עליו הוא בדרך כלל גבוה². לו היינו משקללים את השערים האפקטיביים לפי הרכב הייצור המקומי — וזהו הצד הרלבנטי מבחינת הערכת ההשפעה של שינוי השער — היינו מגיעים לשער אפקטיבי הרבה יותר גבוה. לגבי היבוא הבלתי מתחרה, הוול יחסית בדרך כלל, יש כאן ייקור, המתבקש מן ההתפתחויות במשק, ואפשר לראות בו גם תיקון הפיגור של העלאת השער ביבוא לעומת השער ביצוא³; ואילו לגבי תחליפי יבוא, יש כאן העלאה רבה של שער אפקטיבי שהוא ממילא גבוה, לעומת העלאה קטנה של השער ליצוא שהוא גבוה בהרבה. שינוי כזה מרחיק את המשק מהקצאת מקורות רצויה. כדי למנוע זאת צריך הפיחות להיות מלווה בקיצוץ מקביל במרכיב ההיטלים של השער האפקטיבי על היבוא המתחרה, ובאי העלאת שיעור ההגנה לייצור המקומי, הנהנה משער גבוה. דבר זה יש לו, כמובן, תרומה נוספת של הקטנת לחץ הביקוש על המקורות במשק, שהיצוא הוא הנפגע העיקרי ממנו.

צד אחר של השפעת הפיחות הוא ההשפעה על הכנסות הסקטור הפרטי. בחשבון השוטף של מאזן התשלומים בצירוף ההעברות החד-צדדיות יש לסקטור הפרטי עודף — כשהחשבון הוא בדולרים. החשבון בלירות ישראליות שונה, כיוון שיש שערים אפקטיביים שונים למרכיבים השונים של צד הזכות ושל צד החובה. בשל ההעלאות הגדולות יותר בשערים האפקטיביים ליבוא מאשר ליצוא⁴ ובשל העובדה, שהבסיס להעלאות בצד היבוא הוא גבוה יותר, היתה לפיחות השפעה של צמצום הכנסות הסקטור הפרטי⁵.

אמנם, לעומת זאת, יש לזכור את ההשפעה על נכסי הסקטור הפרטי במטבע חוץ ואת רווחי ההון שיצר הפיחות. אי אפשר לומר מה המשקל היחסי של השפעת כל אחד משני גורמים אלה על ביקוש הסקטור הפרטי. נראה שהעובדה, שהפיחות היה קטן יחסית, גרמה לכך, שלא היה מימוש רווחים בהיקף גדול, דבר המשקף הערכה מצד בעלי נכסים אלה, שהתשואה הצפויה עליהם בטווח של שנים אחדות היא עדיין גבוהה.

מאידך גיסא, היה הפיחות כדי לעודד את הגדלת זרם ההעברות מחו"ל, ובמידת מה גם הגדלה של אחוז ההמרות בתוך הורם הקיים. ולכך היתה השפעה של הגדלת התרומה ממקור זה

¹ ראה: ולרי עמיאל, "שער החליפין האפקטיבי בסחר החוץ של ישראל", סקר בנק ישראל 39, מארס 1972.

² בעוד שהיבוא המתחרה חייב במכס גבוה, ומשום כך ייצוגו ביבוא מצומצם; בחלקו, ייצוגו הוא אפס בשל מכס פרוהיביטיבי.

³ כשסוקרים את ההתפתחויות, מאז החל השלב הנוכחי של מדיניות עידוד היצוא ב-1967, ומתייחסים להעלאות השער הרשמי ולתמריצי היצוא מצד אחד ולהיטל הכולל על היבוא מצד שני. לעתים קרובות מתייחסים אל שאר היטלי היבוא כאל מכס פיסקלי, ואמנם בשם הרכב היבוא זהו האלמנט המכריע מבחינה כמותית.

⁴ הדבר אמור הן בפחות והן בהיטל היבוא והעלאות התמריצים של אוגוסט 1970 וינואר 1971.

⁵ ראה בנספח, לוח 3.

לוח ג' 2

הגרעון, ההעברות והשבון ההון (ריכוז)*, 1965 עד 1971
(מיליוני דולרים)

סה"כ 1967—70	סה"כ 1963—66	1971	1970	1969	1968	1967	1966	1965
א. החשבון השוטף וההון לזמן ארוך								
—3,404	—1,986	—1,196	—1,282	—922	—680	—527	—445	—520
השטחים								
123		24	49	54	32	—4		
פרט לשטחים								
2,064	1,300	798	649	459	435	521	292	327
העברות חד-צדדיות								
151	494	121	53	46	27	24	83	92
השקעות מחו"ל								
1,200	474	641	559	168	178	295	113	156
הלוואות לזמן ארוך								
ב. סך הכול : עודף יבוא ההון והעברות								
134	282	389	28	—196	—8	310	42	54
על הגרעון בחשבון השוטף								
ג. יתרות מטבע חוץ כתוצאה מעסקות כלכליות								
—65	—224	—362	—105	218	52	—230	19	—106
ד. פיקדונות תושבי חוץ והלוואות מבנקים זרים								
276	40	219	121	115	35	5	10	17
לבנקים ישראליים								
—76	—70	—20	—23	—18	—18	—17	—11	—17
ה. השקעות ישראל בחו"ל								
—99	—51	—82	+29	—55	—20	—53	—32	33
ו. הון אחר לזמן קצר								
—170	23	—144	—49	—64	—42	—15	—27	19
ז. טעויות והשמטות								

* ראה לוח ג' 20.

להתרחבות המוניטרית במשק, גם אם ההשפעה הישירה על הביקוש לתפוקה השוטפת היתה קטנה יותר.

1971 היתה שנה של התפתחויות בולטות במאזן התשלומים, אולם נראה, שלא חלו שינויים מהפכניים בעובדות יסוד. גם הצבירה הגדולה של יתרות מטבע חוץ בניגוד לדלדול היתרות בשנים הקודמות אינה מעידה על כך. שיעור הגידול החורג מן הרגיל ביצוא¹ הביא לצמצום הגירעון ב-90 מיליון דולר. אמנם, ירידה זו משקפת ירידה ביבוא הביטחוני, אך מאידך גיסא, ניתן לראות את ההשקעות הגדולות בהרחבת הספנות כגורם חד-פעמי. בניכוי השפעות היבוא הביטחוני והגידול הרב ביבוא אניות, הביאו ההתפתחויות ב-1971 לצמצום של כ-10 אחוזים בגירעון (קצת למעלה מ-100 מיליון דולר). צמצום זה הושג ע"י גידול יוצא דופן ביצוא, אולם יש לראות אותו גם על רקע העובדה, שהוא הושג בתקופה של פעילות כלכלית מואצת וגידול רב בתוצר².

גם מבחינת מימון הגירעון לא חל שינוי מהותי בעובדות היסוד. אמנם, חל גידול עצום בהעברות החד-צדדיות, ומשקלן, יחסית לגירעון, גדל וחזר לרמה שלפני 1967 — כלומר לפני

לוח ג' - 3

היבוא, היצוא והגירעון לפי רביעים, 1969 עד 1971

(מיליוני דולרים)

אניות ומטוסים		גירעון		י צ ו א		י ב ו א		
		מנוכית עונתיות	נתונים מקוריים	מנוכית עונתיות	נתונים מקוריים	מנוכית עונתיות	נתונים מקוריים	
1969								
14.0	0.1	124.6	77.9	155.0	197.2	279.6	275.1	
8.2	1.5	167.4	163.7	168.0	166.5	335.4	330.2	
—	1.0	131.4	158.5	177.4	137.7	308.8	296.2	
9.8	3.2	158.7	193.0	187.0	175.9	345.7	368.9	
32.0	5.8	582.1	593.1	687.4	677.3	1,269.5	1,270.4	סך הכול
1970								
35.3	—	186.9	138.9	165.6	204.6	532.5	343.5	
—	—	176.3	187.0	177.0	173.8	353.0	360.8	
10.1	1.4	135.1	154.0	193.6	157.7	328.7	311.7	
13.1	0.6	128.9	155.5	199.7	192.6	328.6	348.1	
58.5	2.0	627.2	635.4	735.9	728.7	1,362.8	1,364.1	סך הכול
1971								
106.6	—	179.4	125.1	197.2	242.7	376.6	367.8	
23.3	—	163.2	178.9	222.1	222.8	385.3	401.7	
19.3	—	168.2	186.3	232.8	182.3	401.0	368.6	
37.3	4.5	142.9	179.1	267.6	260.4	410.5	439.5	
186.5	4.5	653.7	669.4	919.7	908.2	1,573.4	1,577.6	סך הכול

¹ שהוא בחלקו מקרי, כלומר חורג בהרבה מהמגמה הרבי-שנתית שניתן לצפות לה, ובחלק אחר (כמו בתיירות) מייצג קפיצה התחלתית בקצב שלא ניתן יהיה להתמיד בו.

² היו שנים, שבהן ניתן היה לראות בעצם אי גידול הגירעון בתקופה של גידול כלכלי מואץ משום הישג; אולם לאור השינוי שחל בתקופה האחרונה ביחסי הגודל, רמת הגירעון היא עתה בעלת משמעות חמורה יותר מבחינת המשק.

ההחרפה הניכרת בבעיות מאזן התשלומים¹ — אולם בחלק ניכר נובע גידול זה מגורמים חולפים.² הוא הדין בגידול ההשקעות. גם אם לא תחול יציאת הון בממדים גדולים בעקבות שינוי התנאים, צפויה בהחלט ירידת הרמה השוטפת. ביסודו של דבר נשאר אותו חלק של הגירעון, שיש לממנו ע"י הלוואות, והגידול, המתחייב מכך במצבת החובות, גבוה ללא כל פרופורציה למצב ששרר לפני 1967. בהשוואה לרמה ממוצעת של 50 מיליון דולר בשנים 66—1963, תגיע ההודקקות להלוואות למימון הגירעון לרמה של 400—500 מיליון דולר.

2. יבוא המוצרים

יבוא המוצרים גדל ב-1971 ב-26 אחוזים במחירים שוטפים לאחר גידול של 9 אחוזים ב-1970. מחירי היבוא עלו ב-2 אחוזים, ובמחירים קבועים היה הגידול 23 אחוזים, לאחר גידול של 7 אחוזים ב-1970. ההחשה בשיעור הגידול נובעת משני מקורות, שקשריהם להתפתחויות במשק רופפים: יבוא אניות ומטוסים ויבוא יהלומי גלם, שהגידול בהם הסתכם ב-200 מיליון דולר מכלל גידול של 334 מיליון דולר. בניכוי שני סעיפים אלה היה הגידול הכמותי ביבוא 8 אחוזים בדומה לגידול ב-1970.

הגידול הרב ביבוא היהלומים (70 מיליון דולר), בשיעור שהיה הרבה מעבר לגידול היצוא, נבע בחלקו מכך, ששנת 1970 היתה שנה של חיסול מלאי ספקולטיבי, שנצבר בסוף 1969, ויבוא שוטף נמוך, ובחלקו מצבירת מלאי ספקולטיבית מחודשת בסוף 1971 על רקע הציפיות לייסוף הליש"ט.

יבוא האניות והמטוסים הסתכם ב-186 מיליון דולר והיה גבוה בהרבה מאשר אי פעם בעבר. ההשקעה הנרחבת באניות קשורה בחלקה הגדול בהפעלת קו צינור הנפט. בסעיף זה חלה התרחבות גדולה בתקופה האחרונה, ובחלקו הוא דומה יותר מכמה בחינות להשקעה בחו"ל מאשר להשקעה במשק: השקעה זו אינה קשורה כמעט בהפעלת גורמי ייצור אחרים במשק, והקשרים עם המשק מצד זרמי תשומה ותפוקה הם מצומצמים ולעתים אינם קיימים.

בשאר הקבוצות העיקריות של היבוא היו שיעורי הגידול ב-1971 דומים במידה רבה לאלה של 1970. התפתחות זו חלה על אף הייקור הרב של היבוא — העלאת השער האפקטיבי ב-35 אחוזים תוך שנה: היטל היבוא באוגוסט 1970, שהעלה את השער האפקטיבי ליבוא מוצרים, פרט ליהלומי גלם, ב-14 אחוזים בממוצע, והפיחות באוגוסט 1971, שהביא לעלייה נוספת של 18 אחוזים. בנתונים המצויים כיום לא ניתן לגלות השפעה של העלאת השער בכיוון של צמצום היבוא. אך יש לציין, שמרחק הזמן שעבר מאז הפיחות הוא קצר, מכדי שהשפעה כזאת תבוא לידי ביטוי מהותי.

יבוא התשומות, פרט ליהלומי גלם, גדל ב-1971 ב-8 אחוזים במונחים כמותיים לעומת גידול של 10.5 אחוזים ב-1970. היקף יבוא התשומות ב-1971 היה דומה בממדיו להיקף הצפוי על יסוד מקדמי תשומה קבועים בענפי המשק (ראה לוח ג' 5).³ בשנים קודמות היו הפרשים קטנים בין

¹ אולם בשל הגידול, שחל במונחים מוחלטים, גדל כפליים גם סכום הגירעון, שאינו מכוסה ע"י העברות חד-צדדיות.

² גם בסעיף הפיצויים האישיים מגרמניה צפויה ירידה בשנים הקרובות.

³ ההבדל בין שיעורי הגידול של היבוא הצפוי והיבוא בפועל נובע מכך, ששיעורים אלה מחושבים על בסיסים שונים: כך, למשל, אם היבוא בפועל בשנה א' גבוה באחוז אחד מהיבוא הצפוי, הרי בשנה ב', אם רמת היבוא בפועל תהיה שווה בדיוק לרמת היבוא הצפוי, יהיה שיעור הגידול של היבוא בפועל נמוך מזה של היבוא הצפוי באחוז אחד.

יבוא נובע ויבוא בפועל של מוצרים

היבוא הצפוי של תשומות שוטפות (פרט ליהלומים)								
ליצוא	לשימושים מקומיים סך והכול	השקעה	צריכה פרטית	צריכה ציבורית	סך הכול	יבוא בפועל	הפרש	
א. מחירים שוטפים								
1968	133	455	86	284	85	588	593	+2
1969	155	548	120	325	103	703	692	-11
1970	176	592	138	341	113	768	787	+19
1971	215	651	149	367	135	866	865	-1
ב. מחירי 1968								
1968	133	455	86	284	85	588	593	+5
1969	149	523	112	313	98	672	665	-7
1970	165	548	123	321	104	713	735	+22
1971	197	598	137	337	124	795	794	-1
ג. גידול כמותי								
1969	12.0	14.9	30.2	10.2	15.3	14.3	12.1	
1970	10.7	4.8	9.8	2.6	6.1	6.1	10.5	
1971	19.4	9.1	11.4	5.0	19.2	11.5	8.0	
ד. מדד כמות								
1968	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	
1969	112.0	114.9	130.2	110.2	115.3	114.3	112.1	
1970	124.1	120.4	143.0	113.4	122.4	121.3	123.9	
1971	148.1	131.4	159.3	118.7	145.9	135.2	132.4	
ה. המשקל ביבוא תשומות (מחירי 1968)								
1968	22.6	77.4	14.6	48.3	14.5	100.0		
1969	22.2	77.8	16.7	46.6	14.6	100.0		
1970	23.1	76.9	17.2	45.1	14.6	100.0		
1971	24.8	75.2	17.2	42.4	15.6	100.0		
ו. המשקל בתוספת היבוא								
1969	19.1	80.9	30.9	34.5	15.5	100.0		
1970	39.0	61.0	26.8	19.6	14.6	100.0		
1971	39.1	60.9	17.0	19.5	24.4	100.0		

לוח ג' 5

יבוא מוצרים * לפי ייעודים, 1968 עד 1971

העלייה או הירידה (—) לעומת השנה הקודמת												1971	1970	1969	1968				
ב כ מ ו ת				ב מ ח י ר				ב ע ר ר											
1971	1970	1969	1968	1971	1970	1969	1968	1971	1970	1969	1968								
(מיליוני דולרים)												(אחוזים)							
מוצרים לצריכה																			
מוזון																			
37.7	43.6	48.8	44.9	19	18	8	—12	—5	3	4	5	13	16	12	—8				
צריכה שוטפת אחרת																			
35.1	36.2	40.7	55.9	49	—	10	29	—4	3	2	6	43	3	12	37				
מוצרים בני קיימא																			
38.5	61.6	50.0	58.7	110	55	22	12	—1	3	4	4	108	60	—19	17				
סך הכול																			
111.3	141.4	139.5	159.5	51	23	—4	9	—3	3	3	5	46	27	—1	14				
תשומות שוטפות לייצור																			
לחקלאות																			
51.0	50.5	66.7	77.3	4	1	27	9	—6	—2	4	6	—2	—1	32	16				
לתעשייה (פרט ליהלומים)																			
407.4	475.8	538.4	575.8	48	11	10	8	—3	5	3	—1	44	17	13	7				
לבנייה																			
15.5	18.9	21.5	34.1	107	16	11	61	—3	5	3	—1	101	22	14	59				
חלקי חילוף, כלים ומכשירים לשימוש																			
שוטף																			
55.9	77.0	89.9	87.4	75	33	8	—2	—3	4	8	—1	70	38	17	—3				
דלק																			
62.8	69.9	70.1	90.3	15	9	—	5	—2	—2	—	23	13	11	—	29				
סך הכול																			
592.6	692.1	786.6	864.9	42	13	11	8	—3	4	3	2	38	17	14	10				

45	—20	19	29	—1	—9	8	2	46	—12	11	27	224.2	154.4	192.8	162.0	יהלומים גולמיים נטו
סך כל																
16	6	17	36	1	—	5	—2	15	6	11	38	1,089.0	941.0	884.9	754.6	התשומות השוטפות
בכסי השקעה																
38	—17	28	33	4	5	5	—1	33	—21	22	34	9.4	6.8	8.2	6.4	לחקלאות
11	16	47	123	4	5	5	—1	7	10	40	125	206.4	186.1	160.7	109.4	לתעשייה ובנייה
32	29	41	36	4	5	5	—1	27	23	34	37	76.0	57.6	44.8	31.7	לתחבורה יבשתית
4	7	51	33	4	5	5	—1	—	2	44	34	42.9	41.4	38.7	25.6	אחרים
סך הכל בכסי השקעה																
15	16	46	80	4	5	5	—1	11	10	39	82	334.7	291.9	252.4	173.1	פרט לאגניות ומטוסים
אגניות ומטוסים																
												186.0	58.4	34.3	57.6	
24	9	20	44	2	2	5	—2	22	7	14	47	1,769.6	1,430.8	1,313.0	1,096.6	סך כל היבוא
יבוא מוחזר																
												5.6	8.1	10.5	9.1	פרט ליהלומים
												1,764.0	1,422.7	1,302.5	1,087.5	סך כל היבוא נטו
בניכוי התאמות מאזן תשלומים																
												37.3	49.2	42.8	28.1	
סך הכל יבוא נטו, פרט לשטחים לפי מאזן התשלומים																
												1,726.7	1,373.5	1,258.7	1,059.4	
יבוא מוצרים מהשטחים																
												24.9	18.5	13.3	13.5	
סך כל היבוא לפי מאזן התשלומים																
												1,751.6	1,392.0	1,272.0	1,072.9	

* על בסיס סי"ף

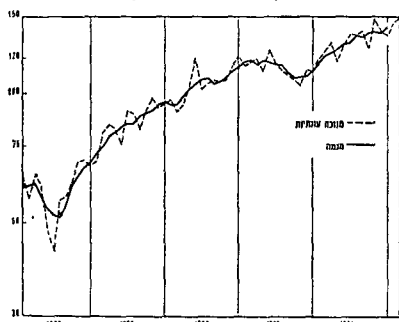
לוח ג'-6

יבוא מוצרים לפי ייעודים, 1968 עד 1971

הגידול הכמותי			המשקל בתוספת היבוא			המשקל בתוך סך כל היבוא פרט ליהלומים								
1971	1970	1969	1971	1970	1969	1971	1970	1969	1968	1971	1970	1969	1968	
(מיליוני דולר, מחירי 1968)										(אחוזים)				
6.6	0.7	13.9	12.9	3.4	34.4	34.2	38.5	41.3	42.5	483	453	450	395	צריכה פרטית
9.9	11.9	38.9	17.2	48.8	63.1	31.4	34.2	33.0	27.9	443	403	360	259	השקעה, פרט לאניות ומטוסים
209.4	60.6	—43.1	47.6	22.7	—15.6	11.6	4.5	3.0	6.2	164	53	33	58	אניות ומטוסים
										סך הכול לייעודים מקומיים פרטיים				
19.9	7.8	18.4	77.7	75.0	81.9	77.2	77.2	77.3	76.6	1,090	909	843	712	
19.2	6.1	15.3	8.6	6.8	8.1	8.8	8.8	9.0	9.1	124	104	98	85	צריכה ציבורית
19.8	7.7	18.1	86.3	81.8	90.0	86.0	86.0	86.3	85.7	1,214	1,013	941	797	סך הכול ייעודים מקומיים
19.4	10.7	12.0	13.7	18.2	10.0	14.0	14.0	13.7	14.3	197	165	149	133	יצוא פרט ליהלומים
19.8	8.1	17.2	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	1,411	1,178	1,090	930	סך הכול יבוא פרט ליהלומים
48.1	—12.8	10.5								231	156	179	162	יהלומים
23.1	5.1	16.2								1,642	1,334	1,269	1,092	סך הכול יבוא כולל יהלומים

היבוא בפועל ליבוא הצפוי, וב-1970 היה היבוא בפועל גבוה יותר בשיעור גדול יותר. גורם מרכזי בהסברת ההפרשים הללו הוא כנראה תנודות מלאי, שמקורן בשיקולים ספקולטיביים. במחצית השנייה של 1968 נתרשש תהליך של צבירת מלאי על רקע ההפרעות בשוקי הכספים באירופה, שהיו מלוות בציפיות לייסוף המארק ולפיחות מטבעות אחרים, העלול לגרור אחריו את פיחות הלי"י. עם שינוי הציפיות היתה התקופה של סוף 1968 והחודשים הראשונים של 1969 תקופה של חיסול מלאי ספקולטיבי (ראה דיאגרמות ג'1 וג'2)¹. לקראת סוף 1969 התחדש תהליך של צבירת מלאי, והפעם מתוך ציפיות לנקיטת אמצעים לייקור היבוא לאחר הבחירות בנובמבר 1969, על רקע החמרת בעיות מאזן התשלומים של המשק. תהליך זה נמשך גם בחודשים הראשונים של 1970, עם השהיית ההכרעה בשאלות המדיניות הכלכלית עד לחתימת הסכם "עסקת החבילה"². המחצית

דיאגרמה ג'1
היבוא נטו, פרט לאניות ומטוסים,
1971-1967
(מיליוני דולרים)

ה מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

השנייה של 1970 היתה שוב תקופה של חיסול מלאי לאחר שינוי הציפיות וההחמרה של תנאי הנוטיות במשק, שהכבידה על החזקת מלאי. ההשוואה אות של היבוא בפועל ליבוא, הנובע מתוך אומדני מקדמים קבועים, נעשות על בסיס שנתי, ואי אפשר להסתייע בהן כדי לבחון את התנודות בתקופות המשנה המפורטות. מתוך הנתונים, כפי שהם מסתבר, ששנת 1970 בכללה — על שתי תקופותיה — היתה שנה של צבירת מלאי. בשנת 1971 היתה איפוא נקודת המוצא מלכתחילה של רמת מלאי גבוהה. העובדה שהיבוא בפועל בשנה זו היה שווה ליבוא הנובע מעידה, שלפי שעה לא הביא ייקור היבוא לתהליך של החלפת יבוא בממדים בעלי משמעות.

הקו הבולט ביותר בביקוש ענפי המשק לתשומות יבוא ב-1971 הוא השינוי הגדול במקורות תוספת הביקוש. גידול הביקוש לתשומות יבוא מצד השימושים המקומיים ב-1971 הגיע ל-9 אחוזים, בעוד שבביקוש מצד היצוא חל גידול של 19 אחוזים. ובעוד שחלקם של השימושים המקומיים ביבוא התשומות הכולל בשלוש השנים הקודמות עמד על 77 אחוזים, הרי הם היוו מקור רק ל-60 אחוזים מתוספת יבוא התשומות ב-1971. ואילו היצוא, שחלקו ביבוא התשומות הכולל היה 23 אחוזים, היה הגורם ל-40 אחוזים מתוספת היבוא (ראה לוח ג'5).

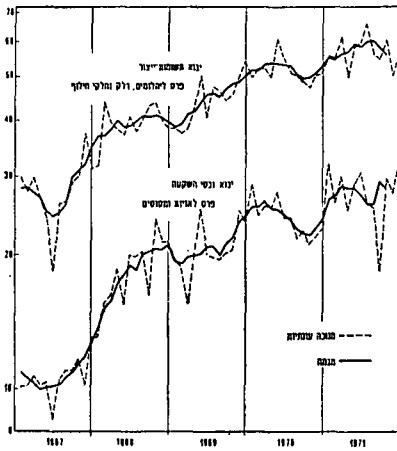
שינויים ניכרים חלו גם בתוך השימושים המקומיים, והבולט בהם הוא ירידת חלקה של הצריכה הפרטית: רק 20 אחוזים מתוספת יבוא התשומות נבעו ממקור זה, ומשקלה ביבוא הכולל ירד מ-48 אחוזים ב-1968 ל-42 אחוזים ב-1971. עיקר הירידה היתה בשתי השנים האחרונות והיא משקפת את ההאטה הניכרת שחלה בתקופה זו בגידול הצריכה הפרטית. הצד האחר של הירידה בביקוש, הנובע מהצריכה הפרטית, הוא העלייה מצד ההשקעות והיצוא: שני אלה יחד מסבירים שני שלישים מהגידול בביקוש לתשומות יבוא ב-1971.

תמונה זו זוכה ליתר הדגשה, כשמצרפים לחשבון גם את היבוא הישיר לייעודים הסופיים השונים. כאן הירידה במשקל הצריכה הפרטית גדולה יותר — מ-42 אחוזים ל-34 אחוזים מכלל יבוא המוצרים, פרט ליהלומים (ראה לוח ג'6), וחלקה בתוספת היבוא ב-1971 היה 13 אחוזים; מאידך גיסא, היה חלקה של ההשקעה, לרבות אניות ומטוסים, 65 אחוזים מתוספת היבוא.

¹ בהקשר זה יש לבחון את הנתונים מנוכי העונתיות ולא את קו המגמה.

² ראה בנק ישראל, דין וחשבון 1970, עמ' 38-39.

דיאגרמה ג' - 2
 יבוא תשומות ונכסי השקעה,
 1971—1967
 (מיליוני דולרים)

ה מקור : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

ביבוא נכסי השקעה, פרט לאניות ומטוסים, חל ב-1971 גידול של 11 אחוזים במונחים כמותיים, שהיה דומה לאחוז הגידול בסך כל ההשקעות במכונות, ציוד וכלי רכב במשק (10 אחוזים). לא חל איפוא שינוי במשקל הציוד המיובא בתוך כלל ההשקעה בציוד. אולם כדי להגיע למסקנה, אם חל תהליך כלשהו של תחלופה בין ציוד יבוא לציוד מקומי בעקבות ייקור היבוא, אין להסתפק בהשוואה כוללת כגון זו, אלא יש לרדת לפירוט רב יותר.

ביבוא נכסי צריכה בני קיימא חלה עלייה של 12 אחוזים במונחים כמותיים לאחר ירידה גדולה ב-1970. רק חלק מהירידה ב-1970 נבע מהייקור הרב של יבוא זה (בעיקר מכונות נוסעים). חלק אחר נבע מהקדמת רכישות של מוצרים בני קיימא ב-1969 מתוך ציפיות לייקור היבוא. הרמה הכללית ב-1971 שווה, במונחים כמותיים, לממוצע שתי השנים הקודמות.

קו ההתפתחות במשך השנה היה בסימן עלייה איטית, לאחר קפיצה גדולה בראשית השנה. זו נבעה מכך, שהמחצית השנייה של 1970 היתה תקופה של חיסול מלאי ספקולטיבי¹, והיבוא אז היה קטן מצורכי הייצור השוטף. ביבוא תשומות היתה הרמה במגמה של עלייה קלה, ואחר כך — התייצבות (ראה דיאגרמה 2). ברביע האחרון יש תפנית כלפי מטה, אולם נראה שזה שינוי חולף, אם לדון לפי המגמה ביבוא הכולל, פרט לאניות ומטוסים, שלגביו יש נתונים מאוחרים יותר (ראה דיאגרמה ג'-1).

ביבוא נכסי השקעה חלה עלייה גדולה ברביע האחרון לאחר ירידה ברביע השלישי. ייתכן שעלייה זו משקפת את החשת פעילות ההשקעה במשק כתוצאה מאמצעי העידוד שננקטו, באמצעות הרחבת האשראי הזול לצורכי השקעות. ייתכן שהיא נובעת בחלקה מהקדמה של רכישות מתוך ציפיות להתייקרות בעקבות ייסופי המטבעות השונים ביחס לדולר, שהיו צפויים מאז החודשים יולי ואוגוסט. גורמים מסייעים להתפתחות כזאת היו הירידה הניכרת בשערי הריבית בחו"ל, והקו של הרחבת מתן היתרים לקבלת אשראי מחו"ל, אותו נקטו רשויות הפיקוח על מטבע חוץ במשק (האשראי המסחרי והלוואות אחרות לזמן ארוך לגורמים פרטיים הסתכמו ב-1971, ברוטו, ב-280 מיליון דולר לעומת 136 מיליון דולר ב-1970).

ייתכן שגם ביבוא תשומות היה אלמנט ספקולטיבי. אולם כאן התמונה יותר מורכבת; ראשית, פעל כאן גם גורם הפוך — העלייה בשער הריבית במשק, שהגדילה את הוצאות החזקת מלאי². כנגד זאת יש לציין את ההרחבה הרבה באשראי המוכוון הזול, שוודאי שימש גם למטרות אלה. אולם מאידך גיסא, לאחר פיחות הל"י והקפיצה במחירי היבוא היה מקום להניח, שצפויה בעתיד הקרוב עלייה יחסית רבה יותר במחירים המקומיים, והחזקת מלאי מוצרים מקומיים נעשתה ע"כ כדאית יותר.

¹ ראה בנק ישראל, דין וחשבון 1970, עמ' 38.
² לצורך יבוא תשומות לא ניתנים בדרך כלל היתרים לקבלת אשראי מחו"ל, פרט ליבוא לשם ייצוא.

יבוא לפי יעודים ולפי רביעים, 1969 עד 1971

(מיליוני דולרים)

יבוא נכסי השקעה פרט לאניות ומטוסים		יבוא תשומות, פרט ליהלומים, דלק וחלקי חילוף		יבוא מוצרים בני קיימא		יבוא נטו בלי אניות ומטוסים	
מנוכי עונתיות	נתונים מקוריים	מנוכי עונתיות	נתונים מקוריים	מנוכי עונתיות	נתונים מקוריים	מנוכי עונתיות	נתונים מקוריים
1969							
54.0	73.1	114.5	115.6	14.0	13.9	279.6	275.1
65.3	81.8	134.3	131.9	15.5	15.8	335.4	330.2
59.7	67.4	138.6	128.4	14.5	12.6	308.8	296.2
69.7	69.8	150.4	163.2	17.2	18.9	345.7	368.9
248.7	292.1	537.8	539.1	61.2	61.2	1,269.5	1,270.4
סך הכול							
1970							
79.1	73.1	154.8	155.4	13.7	13.9	352.5	343.5
77.4	81.8	166.6	164.1	11.4	11.7	353.0	360.8
68.6	67.4	150.3	142.5	13.5	11.8	328.7	311.7
66.2	69.7	149.8	159.6	11.4	12.4	328.6	348.1
291.3	292.0	621.5	621.6	50.0	49.8	1,362.8	1,364.1
סל הכול							
1971							
88.3	81.9	173.6	174.9	14.2	14.3	376.6	367.8
84.9	91.1	168.0	168.8	13.3	13.9	385.3	401.7
70.2	67.1	180.1	164.6	14.4	12.2	401.0	368.6
97.1	94.6	166.3	179.2	16.7	18.3	410.5	439.5
340.5	334.7	688.0	687.5	58.6	58.7	1,573.4	1,577.6
סך הכול							

3. יצוא המוצרים

ב-1971 חל גידול מהיר ביצוא המוצרים מתפוקה מקומית, בשיעור 24.5 אחוזים במונחים שוטפים. זהו גידול העולה בהרבה על זה שבשנה הקודמת — 6.7 אחוזים — והוא גבוה אף מאשר בכל העבר הקרוב. כדי למצוא שיעורי גידול גבוהים יותר יש להרחיק אחורנית עד אמצע שנות ה-50.

במחירי היצוא חלה עלייה של 3 אחוזים, והגידול הרב הוא תוצאת גידול כמותי של 21 אחוזים.

ההחשה הניכרת בקצב הגידול לעומת 1970 אינה משקפת גידול מקביל בעצמתם של אותם הגורמים במשק, שפעלו להגברת היצוא. היא נובעת בעיקר מהעלייה הרבה ביצוא של שני מוצרי היצוא המובהקים: פרי הדר (גידול של 31.2 אחוזים) ויהלומים (31.9 אחוזים). שני מוצרים אלה, שמשקלם ביצוא נמצא בירידה מתמדת, תרמו מחצית מתוספת היצוא ב-1971, והשינוי בתרומתם

לוח ג' 8
יצוא המוצרים נמו לפי קבוצות, 1966 עד 1971

משקל תוספת היצוא				העלייה או הירידה לעומת השנה הקודמת				1971	1970	1969	1968	1967	1966	
1971	1970	1969	1968	1971	1970	1969	1968							
(אחוזים)				(אחוזים)				(מיליוני דולרים)						
														יצוא חקלאי
15.5	—8.7	3.5	3.1	31.2	—4.3	3.1	3.6	114.4	87.2	91.1	88.4	85.3	74.7	הדרים
—0.9	34.2	3.9	1.3	—3.8	57.7	12.7	5.8	40.5	42.1	26.7	23.7	22.4	19.7	שאר מוצרי חקלאות
14.6	25.5	7.4	4.4	19.8	9.8	5.1	4.1	154.9	129.3	117.8	112.1	107.7	94.4	סך הכול
														יצוא תעשייתי
37.0	—27.7	26.8	36.4	31.9	—5.7	10.6	23.4	267.9	203.1	215.5	194.8	157.9	164.7	יהלומים נטו
0.6	7.3	6.2	2.9	2.6	8.6	14.1	9.4	42.9	41.8	38.5	33.7	30.8	36.4	מחצבים וגרוטאות
								(11.3)	(14.6)	(15.0)	(11.6)	(10.4)	(12.2)	מוזה : צמנט נחושת
								(3.4)	(4.9)	(7.5)	(6.0)	(4.6)	(4.4)	פוספטים
								(26.7)	(21.1)	(13.2)	(13.5)	(13.6)	(12.9)	אשלג
								(1.0)	(2.5)	(2.5)	(1.3)	(2.0)	(4.5)	גרוטאות
13.0	34.9	21.8	11.6	23.5	19.6	26.5	22.7	119.1	96.4	80.6	63.7	51.9	45.5	טקסטיל והלבשה
4.9	5.3	7.9	1.3	24.6	7.4	23.5	5.2	43.6	35.0	32.6	26.4	25.1	19.0	מוצרי פרי הזר
—3.0	—3.6	—3.1	1.7	—37.9	—10.3	—13.3	10.4	8.7	14.0	15.6	18.0	16.3	15.8	כימיקלים אחרים

מוצרי מתכת אחרים	10.8	8.0	26.4	24.1	18.2	31.0	230.0	-8.8	-24.5	70.3	18.1	-3.0	-13.1	7.3
תעשייה אוירית	1.8	5.8	8.6	7.0	5.9	6.8	48.2	-18.6	15.3	-15.3	2.8	-2.1	-2.4	0.5
תעשיית שמנים	7.1	2.3	5.5	7.5	9.3	13.5	139.1	36.4	24.0	45.2	3.4	2.6	4.0	2.4
שאר מוצרי תעשייה	71.4	86.4	104.0	131.3	162.8	202.7	20.4	26.3	24.0	24.5	17.4	35.5	70.0	22.8
סך כל היצוא התעשייתי	372.6	384.5	481.4	553.0	586.5	736.2	25.2	14.9	6.1	25.5	95.6	92.6	74.5	85.4
סך כל התעשייה, פרט ליהלומים ומחצבים	171.5	198.5	252.9	299.0	341.6	425.4	27.4	18.2	14.2	24.5				
סך כל יצוא המוצרים מתפוקה מקומית	467.0	492.2	593.5	670.8	715.8	891.1	20.6	13.0	6.7	24.5	100.0	100.0	100.0	100.0
מכירת אניות ומטוסים ישנים	5.1	18.8	3.4	5.9	2.0	4.5								
העברות ציוד של חברות ישראליות הפועלות בחו"ל	0.3	1.0	0.1											
יצירות אמנות, אוספים, עתיקות, חפצים אישיים וכו'	4.6	5.4	5.6	4.9	7.8	8.0								
אספקת דלק ומזון לאניות ומטוסים				7.4	8.1	11.1								
סך כל יצוא המוצרים לפי הגדרת סחר חוץ	477.0	517.4	602.6	689.0	733.7	914.7	16.5	14.3	6.5	24.7				
התאמות והחזרות	-2.4	0.4	-4.7	-10.2	-10.3	-14.8								
סך כל יצוא המוצרים נטו לפי מאזן התשלומים פרט לשטחים	474.6	518.1	597.9	678.8	723.4	899.9	15.4	13.7	6.4	24.4				
יצוא לשטחים	15.0	51.1	67.4	78.5	77.0									
סך כל יצוא המוצרים נטו, לפי מאזן התשלומים	474.6	533.1	649.0	246.2	801.9	976.9								

לגידול היצוא בין שתי השנים האחרונות הוא 111 מיליון דולר: גידול של 92 מיליון ב־1971 לעומת ירידה של 19 מיליון ב־1970. העלייה הרבה שחלה כאן תלויה בגורמי ביקוש בחו"ל, בעוד שמשקלם של הגורמים המשקפים את תנאי המשק הישראלי הוא מצומצם, לפחות בטווח הקצר. מאידך גיסא, נמשכה ב־1971, בדומה לשלוש השנים הקודמות, עלייה מהירה ביצוא הקבוצה הרחבה של מוצרי התעשייה, שאינם מוצרי יצוא מובהקים, אלא מופנים הן לשוק המקומי והן ליצוא. גידול מהיר זה משקף את התהליך המצטבר של עלייה ניכרת ברווחיות היחסית של היצוא. תהליך זה החל ב־1967 והיה תוצאה משולבת של העלאת השער האפקטיבי ביצוא ועלייה איטית יחסית בהוצאות ובמחירים המקומיים. הוא התרחש בעיקרו על רקע של קיום גורמי ייצור בלתי מנוצלים, ובשלב מאוחר יותר — בסיוע אמצעים לריסון הביקוש המקומי.

אולם נראה, שבמרוצת 1970 החל משתנה משקלם היחסי של הגורמים השונים בתהליך זה לרעת רווחיות היצוא. הדבר התבטא תחילה בהאטה בגידול הרווחיות ולקראת סוף 1971 נראה, שמסתמנת אף הרעה. זהו אחד הגורמים שהשפעתם משתקפת במגמת האטה בגידול היצוא התעשייתי במחצית השנייה של 1971. שני הגורמים האחרים, שפעלו באותו כיוון, היו הגברת לחץ הביקוש במשק, והתחרפת התחרות ביצוא מצד השיווק המקומי, הנהנה, בדרך כלל, מרווחיות גבוהה יותר; והירידה בהתרחבות הסחר העולמי ב־1971 כתוצאה מנסיגה כלכלית בכמה מהמדינות התעשייתיות החשובות (ראה לוח ג'־16).

א. מוצרי יצוא מובהקים ומוצרים מיוחדים אחרים

ב־1971 היה משקל רב יחסית למוצרי היצוא המובהקים הן בתוספת היצוא, ועוד יותר מכך — בהחשת קצב גידולו. המייחד מוצרים אלה: פרי הדר, יהלומים, מחצבים וכן מוצרי פרי הדר, היא העובדה, שתפוקתם מיועדת כמעט במלואה ליצוא¹. תכונה נוספת האופיינית ברוב המקרים

לוח ג'־9

יצוא המוצרים לפי קבוצות — הרכב הגידול, 1967 ו־1971

(מיליוני דולרים, מחירים שוטפים)

העלייה מ־1967 ל־1971, שיעור הגידול	המשקל ב־1967 ביצוא	המשקל בתוספת היצוא מ־1967—1971	1971	1967	
34.1	17.3	7.3	114.4	85.3	הדרים
80.8	4.6	4.5	40.5	22.4	יצוא חקלאי אחר
39.3	6.3	3.0	42.9	30.8	מחצבים
69.7	32.1	27.6	267.9	157.9	יהלומים
129.4	10.5	16.8	119.1	51.9	טכסטיל והלבשה
80.2	11.7	11.6	103.6	57.5	מוצרים "מיוחדים"
134.6	17.6	29.2	202.7	86.4	"שאר מוצרי תעשייה"
81.0	100.0	100.0	891.1	492.2	סך הכול

* ראה לוח ג'־8. המוצרים ה"מיוחדים" הם כל אותם מוצרי תעשייה מלוח ג'־8, שאינם מופיעים כאן במפורש.

¹ לגבי הדרים קיימת האלטרנטיבה של יצוא עקיף באמצעות מוצרי פרי הדר.

היא משקלו הכולל של היצוא הישראלי בשוקי היצוא. שתי התכונות מטילות על מוצרים אלה מגבלות מצד הביקוש ומצד ההיצע שאינן קיימות — לפחות לא באותה מידת חומרה — לגבי מוצרים אחרים. העובדה, שאין שיווק מקומי, והיעדר אפשרות של תחלופה בין השוק המקומי ליצוא מתבטאים בגמישות היצע נמוכה בטווח הקצר. משקלו הניכר של היצוא הישראלי מתבטא בגמישות ביקוש נמוכה יחסית. קו מאפיין שלישי הוא תנודות גדולות יחסית בביקוש בשוקי חוץ או במקורות היצע מתחרים. בשל צירוף נסיבות זה הביקוש בחו"ל הוא בעל השפעה מכרעת על התפתחות היצוא, בעוד שההשפעות על רווחיות היצוא מצד השער האפקטיבי ומצד רמת ההוצאות המקומיות ממלאות בטווח הקצר לא יותר מתפקיד משני.

ביצוא ההדרים היתה שנת 1971 שנה של עלייה ניכרת בכמות, שהיתה מלווה בעליית מחירים גדולה. התפתחות זו באה לאחר ירידת מחירים וירידה בכמות ב־1970. זהו מוצר, שבו יש למשק הישראלי משקל ניכר בשוקי היצוא, וגמישות הביקוש כאן היא נמוכה יחסית למוצרי היצוא האחרים. אולם הגורם העיקרי לשינויי המחירים בשנתיים האחרונות הן התנודות הגדולות במקורות היצע מתחרים (ספרד וארצות צפון אפריקה).

יצוא הדרים

1971	1970	1969	1968	1967	1966	
115.0	83.0	91.1	88.4	85.3	74.7	מיליוני דולרים
38.6	-8.9	3.1	3.6	14.2	4.9	שינויי ערך
7	-6	6	-6	-5	3	שינויי מחיר
29.6	-3.1	-2.7	10.2	20.2	1.8	שינויי כמות

מתוך נתוני הכמות והמחירים לא תמיד נראה הקשר הצפוי בין שני גורמים אלה. אולם יש לזכור בהקשר זה, כי בשל אופי המוצר יש משמעות לא רק להיצע השנתי אלא להתחלקותו על פני השנה, וכי תנודות ההיצע ותנודות המחירים גדולות גם בתוך גבולות אותה עונה.

לגבי פרי הדר קיימת, כאמור, האלטרנטיבה ליצוא ישיר בצורת שיווק לתעשייה, שייעודו הסופי הוא ביצוא. אולם בניגוד למוצרים אחרים זוהי אלטרנטיבה נחותה, והשימוש בה בשולים נעשה מתוך שיקולים של השפעה על המחיר ביצוא הישיר. במשך התקופה האחרונה חלה עלייה מתמדת במשקל יצוא מוצרי פרי הדר לעומת יצוא פרי טרי. נראה, שיש בכך ביטוי למגמת הירידה היחסית במחירי הפרי הטרי באותה תקופה: מחירי הפרי הטרי עמדו ב־1971, לאחר עלייה גדולה, על רמה נמוכה יותר מאשר ב־1965 ו־1966, למרות העלייה המתמדת של רמת המחירים הכללית בסחר העולמי. מחירי מוצרי פרי הדר היו גם הם בעלייה באותה תקופה.

גם במוצר היצוא המובהק השני — היהלומים — נובעת העלייה הרבה ב־1971 מעלייה בביקוש בחו"ל, בעיקר בשוק האמריקני שהוא המכריע בחשיבותו. היתה שנה של ירידה בביקוש בארה"ב, שתחילתה עוד בסוף 1969.

השפעתה של ירידת ביקוש זו בשוק היצוא העיקרי באה לידי ביטוי גם בשאר השווקים בצורה של יצירת עודפי היצע בהם. הירידה בביקוש שהתבטאה בירידת מחירים¹ נעוצה ברגי-שותו הרבה של מוצר זה לשינויי התנאים הכלכליים. יהלומי הגוי הם מצרך ראווה מובהק, וירידת הביקוש שיקפה את הפסדי ההון וירידת ההכנסות של שכבות ההכנסה הגבוהות בארה"ב כתוצאה

¹ מדי המחירים ליצוא ויבוא יהלומים סובלים מליקויים חמורים.

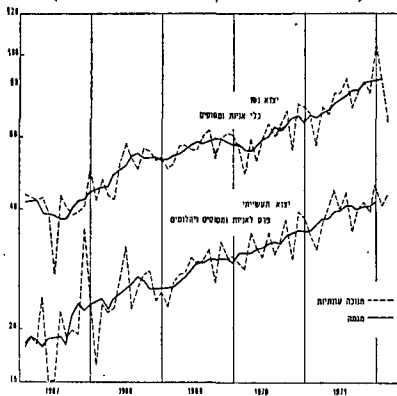
מהרפיון הכלכלי ששרר שם. עם המפנה במשק האמריקני לכיוון הרחבה חלה עלייה ניכרת בביקוש שהתבטאה בעליית מחירים ובגידול רב ביצוא ב־1971.

היהלומים הם דוגמא קיצונית למוצר יצוא מובהק, המיועד כולו ליצוא. אין כאן אפשרות תחלופה עם השיווק המקומי ואין בעיה של תחרות מצד הביקוש המקומי. התשומות הקנויות הן תשומות יבוא, והחוליה המקשרת היחידה אל המשק הוא שוק העבודה. אך בניגוד למוצרי יצוא אחרים משקל ההשקעה הקבועה כאן הוא מבוטל, ועלייה בהוצאות השכר עלולה לפגוע ביצוא גם בטווח הקצר.

דיאגרמה ג' 3

היצוא נמו והיצוא התעשייתי, 1967—1971

(מיליוני דולרים, נתונים חודשיים)

ה מקור : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

מאידך גיסא, יש למשק מעמד מכריע, כמעט מונופוליסטי בשוק העולמי באותם סוגי יהלומים שהוא מייצר, והביקוש העומד לפני המשק הוא בעל גמישות נמוכה. ניסיון להגיב על ירידת הביקוש בחו"ל ע"י העלאת השער האפקטיבי (כפי שנעשה ב־1970), עלול להביא לירידת מחירים במטבע חוץ שתהיה מלווה בירידת הכנסות המשק במטבע חוץ. יש לזכור גם, שבשוק יהלומי הגלם יש שליטה לגוף כמעט מונופוליסטי (סינדיקט היהלומים הלונדוני) והשפל וירידת המחירים בשוק היהלומים המלטישים לא השתקפו בירידת מחירי יהלומי הגלם ממקור זה.² ירידה נתונה במחירי המוצר הסופי בשעה שמחירי הגלם (שמשקלו בין 75 ל־80 אחוזים) נשארים קבועים, פירושה ירידה גדולה פי כמה בערך המוסף של המשק.

מצד שני, יש להביא בחשבון את המחיר האפשרי של אלטרנטיבות אחרות. המעמד הכעין־מונופוליסטי של המשק הישראלי אינו בלתי מותנה, וניצולו להעלאת מחירים עלול לעודד כניסת גורמים נוספים לענף. אולם שיקול זה כוחו יפה לתנאים של ביקוש רגיל, ולא למצב של ירידת ביקוש זמנית, המלווה בירידת מחירים גדולה בתנאי היצע נתונים. בעיה אחרת היא ההשפעה של צמצום אפשרי בתפוקה על כוח העבודה בענף ועל אפשרויות הרחבה חוזרת עם שינוי המגמה בשוקי היצוא.

גם ביצוא המחצבים (צמנט נחושת, אשלג, פוספטים) אין הביקוש המקומי ממלא כל תפקיד. אולם בניגוד ליהלומים יש כאן משקל רב מאוד להשקעה הקבועה, ולכן גם שינויים ניכרים בהוצאות השוטפות אין בהם כדי להשפיע הרבה על הכדאיות בטווח הקצר. בשנה הקודמת היו הגורמים המכריעים כאן המשך הירידה במחירי צמנט נחושת בשוק העולמי לאחר קפיצה גדולה שנמשכה עד 1969, ומאידך גיסא, חלה עלייה במחירי האשלג לאחר ירידה תלולה, שנמשכה גם היא עד אותה שנה.

מוצרי היצוא החקלאי פרט להדרים הם בחלקם מוצרי יצוא מובהקים (ירקות חורפיים, פרחים וחלק מהפירות) ובחלקם הם דוגמה לסילוק עודפים במחירים נמוכים במסגרת ויסות השוק המקומי ע"י ארגונים ענפיים (ביצים, בננות). במוצר אחד, כותנה, ירד היצוא כתוצאה מעלייה בביקוש

¹ או לפעול לעידוד היצוא בתנאי ביקוש נתונים.

² בנקודה זו יש לציין, שבתקופת השפל חלה ירידה במחירי יהלומי הגלם ממקורות משניים. אלה הם בעיקר גורמי ביניים בשוק שיש להם התחייבות לרכישת כמות קבועה של יהלומי גלם מהסינדיקט. הירידה במחירי הגלם ב־1970 משקפת ירידת מחירים זו, ואת עליית משקלו של מקור זה ביבוא הכולל לישראל.

לוח ג' 10

היצוא התעשייתי, שיעורי גידול כמותיים ואחוז היצוא בתפוקה, 1968-עד 1971

ה ע נ	היצוא במחירי פו"ב שוטפים (מיליוני דולרים)				שיעור גידול כמותי				אחוז היצוא בתפוקה במחירי 1969			
	1971	1970	1969	1968	1971	1970	1969	1968	1971	1970	1969	1968
מוון	68.1	55.3	48.4	38.1	27.8	11.8	25.4	28.5	8.0	9.0	10.4	11.0
טקסטיל והלבשה	119.1	96.3	80.6	63.7	16.2	22.7	22.9	23.1	30.6	29.4	31.7	34.4
עץ	9.6	9.6	9.2	8.1	3.1	-1.4	13.0	-2.1	12.5	9.4	9.8	9.1
נייר	2.5	3.1	2.2	2.2	-2.0	45.8	-6.2	20.8	4.3	4.3	3.9	5.2
הדפסה	11.2	5.9	5.0	3.9	82.9	13.6	22.0	-0.4	8.0	7.0	7.5	8.4
עור	4.8	3.5	3.5	1.9	40.0	5.2	69.4	23.9	7.6	7.6	11.9	12.0
גומי ופלסטיקה	27.4	23.5	16.5	12.7	17.9	48.4	26.6	16.9	18.1	14.7	15.5	20.0
כימיקלים	67.1	62.2	55.0	50.2	19.5	17.5	21.4	31.1	17.1	17.6	19.2	19.4
מינרלים אל מתכתיים	3.7	3.0	3.4	3.8	23.3	-14.3	-14.8	-17.3	7.4	4.8	3.7	2.8
תעשייה מתכת בסיסית	8.1	10.1	5.2	5.3	-19.8	92.5	-9.0	12.8	10.1	7.8	5.8	11.3
מוצרי מתכת	44.6	28.5	33.1	33.0	57.2	-14.4	-8.8	158.7	10.7	20.2	15.4	12.2
מכוונות	6.4	7.3	6.5	4.6	-17.3	4.8	33.3	7.8	6.5	4.9	5.3	4.7
ציוד חשמלי ואלקטרוני	28.1	16.0	11.3	6.0	65.6	41.5	18.2	77.2	5.7	5.9	7.1	9.3
כלי הובלה	18.4	9.8	11.2	11.7	42.9	-10.0	-9.2	42.7	12.9	13.1	9.3	6.5
שונות	15.2	12.1	9.6	8.6	27.0	17.6	16.4	49.3	32.2	35.8	33.1	36.0
סך הכול, פרט ליהלומים ומחצבים	434.3	346.2	300.7	253.2	24.7	15.6	17.1	28.4	14.1	14.5	14.8	15.6

יצוא ויצוא תעשייתי לפי רביעיים, 1969 עד 1972

(מיליוני דולרים)

יצוא תעשייתי מנוכה*		יצוא תעשייתי בלי אניות ומטוסים ויהלומים		יצוא נטו בלי אניות ומטוסים	
מנוכי עונתיות	נתונים מקוריים	מנוכי עונתיות	נתונים מקוריים	מנוכי עונתיות	נתונים מקוריים
1969					
64.5	60.3	77.4	73.4	155.0	197.2
67.8	70.1	87.8	89.2	168.0	166.5
64.1	64.7	88.7	86.2	177.4	137.7
76.5	80.1	95.0	103.3	187.0	175.9
272.9	275.2	348.9	352.1	687.4	677.3
סך הכול					
1970					
76.1	70.9	92.9	87.8	165.6	204.6
79.7	83.0	98.9	100.5	177.0	173.8
83.0	81.3	101.6	100.3	193.6	157.7
86.5	92.5	108.3	116.7	199.7	192.6
325.3	327.7	401.7	405.3	735.9	728.7
סך הכול					
1971					
89.7	82.4	103.6	100.5	197.2	242.7
98.2	103.4	124.5	124.9	222.1	222.8
96.8	94.8	119.7	118.4	232.8	182.3
105.0	113.7	125.9	137.5	267.6	260.4
389.7	394.3	473.7	481.3	919.7	908.2
סך הכול					
1972					
95.4	87.1	126.5	117.4	230.5	282.4

* יצוא תעשייתי בניכוי מחצבים, יהלומים, מוצרי מחכת אחרים, מוצרים אחרים שלא מהתפוקה המקומית, אספקת דלק לאניות ומטוסים, מכירת אניות ומטוסים מהתפוקה המקומית ומכירת אניות ומטוסים ישנים.

המקומי, בעוד ההיצע נשאר קבוע בשל מגבלות גורמי ייצור (קרקע). הייצור הכולל היה בשנים הקודמות במגמת עלייה כתוצאה מעליית הרווחיות היחסית, בגלל עליית מחירים בינלאומית ובגלל העלאת השער האפקטיבי ליצוא.

בחלק ממוצרי היצוא המובהקים (ירקות חורף, פרחים) חלה האטה בגידול. זו היתה נעוצה בעיקר בתנאי מזג האוויר שפגעו ביבולים. גורם אחר לצמצום היה מגבלה מצד היצע העבודה. שלבים מסוימים בתהליך הייצור כאן הם עתירי עבודה, והקושי הגובר בהשגת עובדים במועדים

שינוי השער האפקטיבי ביצוא התעשייתי¹

קבוצת הערך המוסף	אפריל 1966	נובמבר 1966	מאָרס 1967	נובמבר פברואר 1970 ²	אוגוסט 1970	ינואר 1971	אוגוסט 1971 ³
א. באגורות לדולר מעל לשער הרשמי של תחילת התקופה⁴							
א' (עד 25%)	1.0	1.8	50	60	120	122	204
ב' (26%—45%)	3.5	10.5	60	70	130	133 140	205
ג' (46%—65%)	7.5	18.0	70 ^{(5)34.5}	85	140	145 150	206 702
ד' (66% ומעלה)	10.5	25.5	85 ^{(5)45.0}	105	155	162	208
ב. באחוזים מעל לשער הרשמי של תחילת התקופה							
א'	0.3	0.6	16.7	17.1	40.0	40.7	68.0
ב'	1.2	3.5	20.0	23.2	43.3	44.3 46.7	68.3
ג'	2.5	6.0	23.3 ^{(4)11.0}	28.3	46.7	48.3 50.0	68.7 69.0
ד'	3.5	8.5	28.3 ^{(4)15.0}	35.0	51.7	54.0	69.3
ג. השער האפקטיבי למרכיב היבוא (באחוזים מעל לשער של תחילת התקופה)							
			16.7			⁶ 40.0	68.0

- (1) החישוב כולל את שינויי השער ואת התמריצים הישירים בלבד. שאר התמיכות, שמשקלן הלך וירד במשך התקופה לעומת שני גורמים אלה, עיקרן היו מרוכזות בתחומים ספציפיים (סכסטיל, מוצרים חקלאיים) ומיעוטן — הקשר שלהן ליצוא השוטף היה רופף והתחלקותן בלתי אחידה.
- (2) מזה 50 אגורות או 16.7 אחוזים כתוצאה מהפחות.
- (3) מזה 70 אגורות או 23.3 אחוזים כתוצאה מהפחות (ההשפעה המצטברת של הפחותים בתקופה זו היא 40 אחוזים).
- (4) 3.00 ל"י לדולר.
- (5) החל במאָרס 1967 נוצרות בהדרגה בתוך קבוצות ג' וד' קבוצות מועדפות חלקיות ("ענפי קידום"), שזכו לתמריצים גבוהים יותר משאר המוצרים הכלולים בקבוצה. בנובמבר 1967 בוטלו הסדרי העדפה אלה.
- (6) יש לציין שלוש הסתייגויות: (א) היטל היבוא של אוגוסט 1970 לא חל על יבוא שירותים. אולם משקל השירותים ביבוא התשומות של התעשייה הוא מבוטל (1.7 אחוז מכלל יבוא התשומות ב־1970); (ב) ההיטל לא חל גם על חלק מיבוא המוצרים (כמה מוצרי מזון בסיסיים — ראה דו"ח 1970 ע' 39) מוצרים אלה היו 15 אחוזים מכלל היבוא פרט ליהלומים, אולם משקלם בתשומות היצוא מצומצם מאוד. שני גורמים אלה מקטינים במקצת את העלייה הממשית לעומת הנתון שבדו"ח. (ג) חלק מתשומות היבוא (כ־30 אחוז) אינן מייצגות יבוא ישיר, ולכן חל עליהן המכס הרגיל. אולם המכס הממוצע על יבוא תשומות לפי ההיטל היה נמוך (8 אחוזים). נראה, שההשפעה של גורמים אלה על השער האפקטיבי למרכיב היבוא מצומצמת ואינה משנה מהותי את התמונה המתקבלת לגבי המגמות המציינות את השער האפקטיבי לערך המוסף ביצוא, ומותר להתעלם ממנה כאן.

המתאימים שימש גורם בולם. השפעה מסוימת היתה גם לצמצום ההיצע ועליית המחירים בשוק המקומי, שהביאו להפניית תפוקה מהיצוא לשוק המקומי.

לבסוף יש לציין, כי בכמה מוצרי יצוא, שיש להם מעמד מיוחד, הן בשל תנאי היצע והן בשל תנאי ביקוש מיוחדים (כגון התעשייה הצבאית והתעשייה האווירית), חלה ב-1971 עלייה ניכרת לעומת ירידה בשנים הקודמות. בהתנהגות היצוא של קבוצה זו יש חלק חשוב מההסבר להבדלים בשיעורי הגידול של היצוא בין 1970 ל-1971.

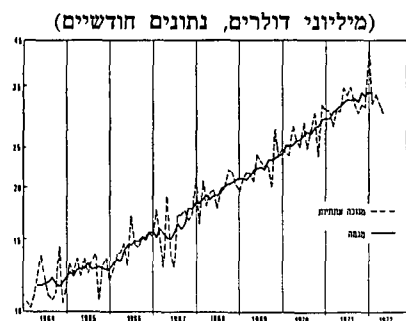
ב. היצוא התעשייתי האחר

ב-1971 חלה עלייה רבה ביצוא הקבוצה הרחבה של מוצרי תעשייה, שאינם מוצרי יצוא מובהקים ועיקר תפוקתם מיועדת לשוק המקומי. כלל היצוא התעשייתי, פרט ליהלומים ומחצבים גדל ב-24.5 אחוזים במונחים שוטפים לעומת שיעורי גידול שבין 14 ל-27 אחוזים, בשלוש השנים הקודמות (ראה לוח ג'8). בתוך קטיגוריה זו כלולים מוצרים, שבהתפתחותם ובתנודות בהם מתקופה לתקופה יש משקל רב יחסית לגורמים ספציפיים.

מלבד מוצרים אלה כולל היצוא התעשייתי, פרט ליהלומים ומחצבים, שתי קבוצות גדולות: טכסטיל והלבשה (כרבע), שלגביהם מושפע השער האפקטיבי מהסדרים ענפיים מיוחדים, והקבוצה הרחבה הכוללת את כל שאר מוצרי התעשייה (קרוב למחצית). בקבוצה זו מיוצגים במידות שונות רוב ענפי התעשייה והיא כוללת מוצרים המופנים הן היצוא והן לשוק המקומי, כשהשוק המקומי יש לו, בדרך כלל, עדיפות מכרעת. קבוצה זו אינה נתונה למגבלות מיוחדות מצד ההיצע או הביקוש (כגון היזדקקות לגורמי ייצור מיוחדים או משקל רב בשוקי היצוא אכמו במקרה של הדרים, מחצבים ויהלומים); כאן אפשרות במספר רב של מקרים גם תחלופה ישירה בין השיווק המקומי ליצוא המאפשרת הרחבה מהירה של היצוא בטווח קצר יחסית¹, ועושה את היצוא רגיש לשינויים ברווחיות היחסית.

דיאגרמה ג'4

יצוא תעשייתי ללא יהלומים ומחצבים
ובניכוי סעיפים מיוחדים*, 1964—1972

* אניות ומטוסים, יצוא התעשייה הצבאית ומוצרים שלא מהתפוקה המקומית.
ה מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

קבוצה זו של מוצרי תעשייה מהווה את הפוטנציאל העיקרי להרחבה מהירה של היצוא, כפי שמלמדים נתוני התקופה האחרונה. בארבע השנים האחרונות, שהיו שנים של אמצעים נמרצים בתחום עידוד היצוא וגידול מהיר של היצוא (83 אחוזים שהם 16 אחוזים במוצע לשנה), תרמו מוצרי היצוא המובהקים (ארבע הקבוצות הראשונות בלוח ג'9) 42 אחוזים בלבד מתוספת היצוא, בעוד שחלקם ביצוא עמד בתחילת התקופה על 60 אחוזים², ואילו היצוא התעשייתי הרגיל (שתי הקבוצות "טכסטיל והלבשה" ו"שאר מוצרי התעשייה"), שמשקלו כ-1967 היה 28 אחוזים תרם 46 אחוזים מתוספת היצוא, ומשקלו ביצוא הכולל בסוף התקופה הגיע ל-36 אחוזים.

¹ אין לשכוח, כמובן, את מגבלת המחיר. נראה, שבמקרים רבים, שבהם שיעור הגנה גבוה מאפשר ייצור מקומי ברמת מחירים גבוהה בהרבה מאשר בשוק העולמי, גם עלייה גדולה בשער האפקטיבי אינה מאפשרת יצוא, ולו גם תוך כיסוי הוצאות שוליות בלבד.

² השוואה זו יש בה הטיה כלפי מעלה באומדן תרומתם של מוצרי היצוא המובהקים, שכן 1971 היתה שנה טובה במיוחד ליצוא ההדרים והיהלומים הן מבחינת הכמויות והן מבחינת המחירים.

הרחבה מהירה זו הושגה ע"י הגדלת חלקו של היצוא בתפוקה. במחירים קבועים¹ עלה אחוז היצוא בתפוקה התעשייתית, פרט ליהלומים ומחצבים, בין 1967 ל-1971 מ-14.1 אחוזים ל-17.5 אחוזים (ראה לוח ג'—11).

העלייה באחוז הממוצע של היצוא פירושה עלייה גדולה יותר בחלקו של היצוא בתוספת התפוקה (מ-15.8 ב-1968 ל-32.1 ב-1971). במשך התקופה היתה עליית מחירי היצוא ליצור גבוהה בהרבה מהעלייה במחירי התפוקה התעשייתית בשוק המקומי, ובמחירים שוטפים היתה העלייה במשקל היצוא בתפוקה גדולה הרבה יותר (מ-13 אחוזים ב-1967 ל-20 אחוזים ב-1971). אולם מתוך הנתונים המפורטים נראה, שהתמונה רחוקה מאחידות, והתוצאה הכללית היא פרי מגמות מנוגדות בענפים השונים². יש כאן, כנראה, ביטוי להבדלים בהשפעת הביקוש המקומי: בענף המינרלים האל-מתכתיים, וכנראה, גם בענף העץ ירד אחוז היצוא כתוצאה מהגידול הרב בביקוש המקומי מצד ענף הבנייה; בענפי מוצרי המתכת וכלי הובלה באות לידי ביטוי התנועות ביצוא התעשייה הצבאית והתעשייה האווירית; בענף המזון נובעת, למעשה, העלייה כולה מהגידול ביצוא מוצרי פרי הדר, שהיא תוצאה מהגדלת היצע הפרי הטרי³; בענף המתכת הבסיסית היתה השפעה לירידת הביקוש המקומי, עם סיום העבודות בקו צינור הנפט. אולם מלבד רשימה זו של גורמים מיוחדים, שודאי אינה ממצה, יש מקום לציין שני גורמים העשויים להסביר הבדלים בתגובת הענפים השונים על המגמה הכללית של רווחיות היצוא: ראשית, בשל אופי הסדרי התמריצים והפיגור במשך תקופה מסוימת של עליית השער האפקטיבי ליבוא לעומת השער ליצוא, שררו מגמות שונות בשינוי השער האפקטיבי לערך המוסף בחלקים שונים של היצוא התעשייתי; ובעוד שבחלקים מהיצוא נמשכה מגמה של עלייה ניכרת בשנתיים האחרונות, הרי בחלקים אחרים חלה, כנראה, האטה או אף ירידה⁴. שנית, קיים פיזור רב בדרגות ההגנה לייצור המקומי, היוצר פיזור דומה בהפרשי המחירים בין השוק המקומי לשוק העולמי. במצב זה עליית השער האפקטיבי לא תכניס למעגל היצוא מוצרים הנהנים מהגנה גבוהה יותר בשוק המקומי.

ההתרחבות המהירה שחלה ביצוא התעשייה משקפת בראש וראשונה את השפעת המגמות הכלליות שפעלו במשך בתחום היצוא⁵: הרווחיות היחסית ביצוא כתוצאה משינוי השערים האפקטיביים מצד אחד ורמת ההוצאות והמחירים המקומיים, מאידך גיסא; וכן ממדי לחץ הביקוש המקומי לעומת מציאות מקורות בלתי מנוצלים במשק.

הגורם המכריע היה התהליך המצטבר של עליית הרווחיות היחסית ביצוא, עם הנהגת מדיניות פעילה של עידוד היצוא באמצעות העלאת השער האפקטיבי. בין אפריל 1966 לאוגוסט 1971 הועלה שער החליפין האפקטיבי ליצוא מוצרים בהדרגה, ולעיתים בשיעורים שונים לגבי קבוצות שונות, ב-70 אחוזים בקירוב (ראה לוח ג'—12). חלק מהעלאה זו נעשה על ידי מתן תמריצים ישירים, שמשקלם היחסי היה גדול יותר בתחילת התקופה, וחלק הוא תוצאה של העלאת השער הרשמי. בפיגור מסוים אחרי השער ליצוא הועלה גם השער האפקטיבי ליבוא מוצרים, ועם הפיחות של אוגוסט 1971 הושוו למעשה שני השערים⁶.

¹ החישוב נעשה במחירי 1969 כשהיצוא מוערך בשער החליפין האפקטיבי. יש להניח, שגם במחירים אלה יש הטיה כלפי מטה במשקלו של היצוא.

² ברור גם, שהירידה לדרגת פירוט גדולה יותר של ענפים ותת-ענפים תחדד את הניגודים.
³ ראה לעיל.

⁴ ראה לוחות ג'—13 וכן דיון להלן.

⁵ אין הכוונה לטעון כאן, כי בקבוצה זו אין משקל לגורמים ספציפיים בסוגי יצוא שונים, אלא שע"י ניפוי הדוגמאות המזוהות הבולטות של השפעות אלה קטן בהרבה משקלן הכולל בקבוצה בכללה, והתפתחותה משקפת בצורה הדוקה יותר את השפעות המשתנים הכלליים בתחום היצוא. דומה, שדבר זה מתאשר בדיעבד מתוך התבוננות בהתפתחות היצוא (ראה דיאגרמה 4).

⁶ כשהשער ליבוא כולל את היטל היבוא הכללי מאוגוסט 1970, אך לא את שאר ההיטלים.

השער האפקטיבי לערך המוסף ביצוא התעשייתי*, 1965 עד 1971

הקבוצה ואחוז הערך המוסף	1965	נובמבר 1966	נובמבר 1967	פברואר 1970	אוגוסט 1970	ינואר 1971	אוגוסט 1971
א. מדדים							
(1) ב' 35%	100	110.0	126.0	135.4	149.4	152.3	168.9
(2) ג' 55%	100	110.9	128.7	137.8	152.2	155.1	169.2
(3) 70%	100	112.1	133.3	142.9	156.7	160.0	169.9
(4) ד' 55%	100	115.5	137.8	150.0	161.3	165.5	170.4
(5) 35%	100	124.3	149.7	168.9	173.4	180.0	171.7
ב. השינוי לעומת התקופה הקודמת							
(1)	10.0	14.5	7.5	10.3	1.9	10.9	
(2)	10.9	16.1	7.1	10.4	1.9	9.1	
(3)	12.1	18.9	7.2	9.7	2.1	6.2	
(4)	15.5	19.3	8.9	7.5	2.6	3.0	
(5)	24.3	20.1	12.8	2.7	3.8	-4.6	

* הלוח מביא חישובים על השער האפקטיבי לערך המוסף הכולל ביצוא התעשייתי כתוצאה משינויים בשער הרשמי ובתמריצי היצוא וכן מהיטל היבוא של אוגוסט 1970 (ראה לוח ג' 12). היטלים על יבוא עקיף של תשומות ליצוא לא הובאו כאן בחשבון. משקלם הוא קטן (לפי אומדן) גם יש בהם כדי להעלות את רמת מחירי תשומות היבוא ב-2—3 אחוזים בממוצע, ואין בהם כדי לשנות את המגמה על-פני התקופה. החישובים המובאים כאן נעשו לגבי חמישה מקרים. שלושת הראשונים מייצגים ערכים מרכזיים בשלוש קבוצות הערך המוסף העליונות ב' ג' וד', שבהן כלול היצוא התעשייתי. ב-1969 כללו קבוצות אלה, 7, 9, ו-83 אחוזים מכלל היצוא התעשייתי פרט ליהלומים, סכסטיל ומחצבים (ראה לוח ג' 14 בדו"ח 1970). נוכח משקלה של קבוצה ד' נראה, שנכללו בה מספר רב של מוצרי יצוא, שהערך המוסף בהם נמוך מכפי שקובע לגביהם הסיווג הרשמי. מסיבה זו הובאו חישובים לגבי שתי אלטרנטיבות נוספות: מוצרים הכלולים בקבוצה ד' אולם הערך המוסף בהם נמוך מהאומדן הרשמי.

השער האפקטיבי לערך המוסף הכולל ביצוא התעשייתי עלה גם הוא, בסיכומו של דבר, באותו שיעור, אם כי בקצב שונה במרוצת התקופה ותוך הבדלים בין קבוצות מוצרים שונות (ראה לוח ג' 13). שיעור העלייה כאן היה מהיר יותר בחלקה הראשון של התקופה, כשהשער האפקטיבי ליבוא פיגר אחרי עליית השער ליצוא, ואיטי יותר בחלקה השני, כשהצטמצם הפיגור.

כשמצרפים לחשבון גם את עליית המחירים הבינלאומיים של היצוא התעשייתי מזה, ושל תשומות היבוא מזה, שהיו דומות על פני התקופה (כ-7 אחוזים), מגיעה העלייה במחירי הערך המוסף ביצוא התעשייתי במשך התקופה כולה ל-80 אחוזים (ראה לוח ג' 14).

עלייה זו גבוהה במידה ניכרת הן מעליית המחירים המקומיים והן מהעלייה בהוצאות לעומת עליות של 70 אחוזים בשער האפקטיבי ליצוא ושל 80 אחוזים בקירוב במחירי היצוא ליצואן ובמחירי הערך המוסף, היתה רמת המחירים המקומיים של תפוקת התעשייה ב-1971 גבוהה ב-29 אחוזים בממוצע מאשר ב-1965. יש לזכור, שזו מדידה של מחירי שוק, והיא כוללת השפעה של מסים עקיפים. כיוון שהיו העלאות מסים במשך התקופה, היתה עליית המחירים ליצרן נמוכה יותר.

אינדיקטורים לרווחיות היצוא התעשייתי*, 1966 עד 1971

(ממוצעים שנתיים)

סוף לעומת ממוצע 1970	סוף ***1971	1971	1970	1969	1968	1967	1966	
מחירי היצוא ליצואן								
22.1	4.6	16.7	14.6	3.5	12.6	5.8	4.5	השינוי באחוזים
	1880.3	172.4	147.7	128.9	124.5	110.6	104.5	מדד (1965 = 100)
מחירי תשומות היבוא ליבואן**								
35.5	10.8	22.3	11.5	4.0	10.2	2.8	1.0	השינוי
	179.8	162.3	132.7	119.0	114.4	103.8	101.0	מדד (1965 = 100)
מחירי הערך המוסף ביצוא***								
(א) ערך מוסף — 70%								
17.2	2.2	14.7	15.8	3.3	13.5	7.2	6.0	שינוי
	180.6	176.7	154.1	133.1	128.9	113.6	106.0	מדד
(ב) ערך מוסף — 50%								
11.6	—0.5	12.2	17.1	3.1	14.7	8.7	8.0	שינוי
	181.4	182.4	162.6	138.8	134.6	117.4	108.0	מדד
מחירי שוק בשיווק המקומי								
16.8	6.9	9.2	6.8	1.9	2.3	1.2	4.8	השינוי
	137.9	129.0	118.1	110.6	108.5	106.1	104.8	מדד (1964 = 100)
השכר ליחידת תפוקה								
8.7	1.0	7.6	7.5	1.1	—7.6	—2.1	13.5	השינוי
	121.3	120.1	111.6	103.8	102.7	111.1	113.5	מדד (1965 = 100)
מחיר ההון ליחידת תפוקה****								
28.0	8.5	18.0	8.8	—2.3	(—16.8)	(8.4)	(10.1)	השינוי
	135.2	124.6	105.6	97.1	99.4	(119.4)	(110.1)	מדד

* ראה נתונים מפורטים והערות בלוח 1 בנספח.

** ליבוא לשם יצוא.

*** לעומת ממוצע 1971.

**** החישוב מבוסס על שיעורי התמריצים לקבוצת התמריצים העליונה, והוא כולל שתי הנחות אלטרנטיביות לגבי אחוז הערך המוסף.

***** העלייה במחיר נכסי ההון כפול הירידה בכמות ההון ליחידת תפוקה במונחים פיזיים קבועים. המספרים שבסוגריים אינם משקפים שינויים ממשיים אלא את הירידה בניצולת ההון בתקופת המיתון.

מדדי מחירים של התוצר והשימושים במשק, 1967 עד 1971

1966 = 100 מדד 1971	1971	1970	1969	1968	1967	
133.7	14.0	8.2	3.6	3.6	1.0	סך כל השימושים המקומיים
145.6	14.2	2.9	4.4	13.8	4.3	היצוא (בשער האפקטיבי)
148.4	16.7	5.4	5.8	12.7	1.7	היבוא (בשער אפקטיבי) לשימושים מקומיים
134.0	11.0	—	4.4	13.7	1.7	ליצוא
144.8	15.4	4.5	5.6	12.9	1.7	סך הכול
152.2	16.3	4.2	4.4	13.8	5.7	התוצר הגולמי במחירי שוק ביצוא
126.7	12.3	9.9	2.4	-0.3	0.6	בשימושים המקומיים
131.6	13.2	8.9	2.7	2.3	1.5	סך כל התוצר
126.8	12.4	9.4	2.2	0.6	0.3	המסים נטו על הייצור המקומי התוצר לשימושים מקומיים במחירי גורמי הייצור
131.8	13.5	8.2	2.7	3.3	1.2	סך כל התוצר במחירי גורמי הייצור

הערות: מדדי השימושים, היבוא והתוצר במחירי שוק הם נתוני החשבונות הלאומיים. מדד מחירי היבוא לשם יצוא סיף לשנים שעד 1970 מבוסס על היבוא הנובע לפי מקדמי תשומת-תפוקה ועל מדדי מחירים לענפי מקור. השער האפקטיבי כולל את השער הרשמי ואת היטל היבוא של אוגוסט 1970. מדד מחירי היבוא לשימושים המקומיים נגזר מנתוני היבוא הכוללים בניכוי היבוא לשם יצוא. התוצר במחירי גורמי הייצור הוא אומדן, הבנוי על ההנחה שסכום המסים במחירים קבועים גדל באותו שיעור כולל כמו השימושים שעליהם מוטלים מסים: הצריכה הפרטית וההשקעה.

ההשוואות המתבקשות כאן הן של השינויים היחסיים במחירי התוצר וכן במרכיב הרווח הישיר בין היצוא לייעודים המקומיים. אין על כך נתונים ישירים, אולם מתוך היחס בין עליית מחיר התפוקה לבין העליות במחירי מרכיבי ההוצאות השונים בשני הייעודים מסתבר, שהשינוי לטובת היצוא, מבחינות אלה, מודגש עוד יותר מאשר השינוי היחסי במחירי התפוקות. עליית מחירי היצוא היא מודגשת ביותר גם בהשוואה לרמת ההוצאות. מרכיבי ההוצאות המקומיות — השכר ליחידת תפוקה והתשומות הקנויות — התייקרו במשך התקופה הנידונה בפתות מחצי העלייה במחירי היצוא ליצואן. השכר ליחידת תפוקה היה גבוה ב-1971 ב-20 אחוזים בממוצע מאשר ב-1965, ומחירי התשומות הקנויות המקומיות¹ — ב-29 אחוזים. את גידולו המהיר של היצוא התעשייתי יש לראות על רקע השינויים שחלו מאז 1967. אין ספק, שיש כאן תהליך מצטבר, ושחלק מההשפעות של השינויים ברווחיות היצוא באות לידי ביטוי לאחר פרק זמן ארוך באמצעות שינויים בהרכב ההשקעות, וגידול היצוא ב-1971 משקף בחלקו החלטות, שנתקבלו שלוש וארבע שנים קודם לכן. התהליך המצטבר של עליית רווחיות היצוא לא היה אחיד. נראה שב-1970 החלה האטה בעליית רווחיות היצוא. האטה זו גברה, ובחלקה האחרון של 1971 אף מסתמנת הרעה. זוהי אחת הסיבות להאטה המתגלה בגידול היצוא התעשייתי מאז אמצע 1971 (ראה דיאגרמה ג' 4).

¹ לפי מדד המחירים הסיטוניים של תפוקת התעשייה לייעודים המקומיים.

בהתפתחות זו יש שלושה אספקטים. ראשית, צורת ההעלאה של השערים האפקטיביים והפיגור של העלאת השער ליבוא אחרי השער ליצוא. בתחילת התקופה היה משקל התמריצים הישירים בהעלאת השער האפקטיבי גבוה יחסית, ופיגור השער האפקטיבי ליבוא היה גדול יותר (ראה לוח ג' 12). היצוא חולק לקבוצות לפי אחוז הערך המוסף¹, והתמריצים נקבעו כאחוז מהיצוא ברוטו בשיעורים, שהיו שונים מקבוצה לקבוצה ואחידים בתוך הקבוצה: השוני בין הקבוצות בא להבטיח, ששיעור התמריץ לערך המוסף יהיה אחיד, פחות או יותר. במצב זה היתה, כמובן, התפלגות טבעית בתוך כל קבוצה, כשהמוצרים בעלי הערך המוסף הנמוך נהנים מהעלאה גדולה יותר בשער האפקטיבי לערך המוסף. אולם, מלבד זאת נראה, שחלוקת היצוא בין הקבוצות לא שיקפה בדיוק את המציאות, וחלק לא קטן מהיצוא הוא בעל ערך מוסף נמוך מכפי שנקבע לו בסיווג הרשמי, כשקבוצת התמריצים העליונה כוללת לא מעט מוצרים בעלי ערך מוסף נמוך מהאומדן הרשמי². קיום הבדלים גדולים במשקל הערך המוסף בין המוצרים במצב, שבו יש הפרש בין השער ליצוא לבין השער למרכיב היבוא, פירושו שער אפקטיבי גבוה יותר לערך המוסף, ככל שאחוז הערך המוסף נמוך יותר. ואמנם, עד אוגוסט 1970 הביאה השיטה לכך, שבאותם מוצרים בעלי ערך מוסף נמוך, שנכללו בקבוצת התמריצים העליונה, היתה עליית השער האפקטיבי מהירה יותר מאשר במוצרים, שסיווגם שיקף את המציאות (ראה לוחות ג' 13 ו-ג' 14). עם סגירת פער השערים בין היצוא ליבוא חלה במוצרים אלה עלייה איטית בהרבה בשער לערך המוסף, ובמקרים מסוימים חלה, כנראה, אף ירידה³.

צד אחר של השינוי ברווחיות היצוא נוגע לקצבי השינוי היחסיים של התמורה ביצוא, מצד אחד, ושל ההוצאות, מצד שני. הוא הדין במחיר היחסי של היצוא לעומת המחיר בשוק המקומי. בשני התחומים מייצגת שנת 1970 נקודת מפנה. עד אז היתה העלייה המהירה בשער האפקטיבי ליצוא מלווה בעליה איטית יחסית בכל מרכיבי ההוצאות השוטפות: בשכר ליחידת תפוקה, במחירי התשומות הקנייות המקומיות ואף במחירי תשומות היבוא (ראה לוח ג' 15). כתוצאה מהפרשים בין שער היבוא והיצוא היה השער הפקטיבי⁴ לערך המוסף גבוה ב-1969 ב-33 אחוזים בממוצע מאשר בתחילת התקופה⁵. לעומת זאת, עלה השכר ליחידת תפוקה ב-4 אחוזים, ומחירי התשומות המקומיות — ב-11 אחוזים.

¹ הערך המוסף הכולל מבחינת המשק.

² ביצוא התעשייתי פרט ליהלומים וטכסטיל, היתה החלוקה בין הקבוצות כדלקמן (ראה לוח ג' 14 בדו"ח 1970):

אחוז ערך מוסף	אחוז מהיצוא
26 — 45	7
46 — 65	9
66 +	83

³ קיום שערים אפקטיביים שונים לערך המוסף הוא, כמובן, עיוות מבחינת המשק: הוא גותן עידוד רב יותר לחלק מהמוצרים, ומעודד יצוא, שבתנאים שווים הוא כדאי פחות מבחינת המשק מיצוא שלא זכה לעידוד. יתר על כן, במקרה זה ניתן העידוד למוצרים, שגם בתנאים של כדאיות שווה מבחינת המחיר למשק, הם פחות רצויים בשל החיסרון של ערך מוסף נמוך יותר, העושה אותם רגישים יותר לסיכון של ירידה גדולה בכדאיותם, בשל ירידת מחירים. סגירת הפער בין שערי היצוא והיבוא יש בה אפוא תיקון עיוות בעידוד היחסי לסוגי יצוא שונים. אולם מטרה רצויה זו עמדה בסתירה ליעד רצוי אחר: עידוד היצוא (ראה להלן).

⁴ ההתייחסות לשער האפקטיבי הממוצע ללא ציון נוסף היא למוצר יצור אופייני — בעל ערך מוסף של 70 אחוזים והשייך לקבוצת התמריצים העליונה.

⁵ עם הגדלת התמריצים בפברואר 1970 הגיעה עליית השער האפקטיבי ליצוא ל-35 אחוזים ולערך המוסף ל-43 אחוזים.

העלייה האיטית בהוצאות משקפת את התנאים המיוחדים לאותה תקופה: קיומם של גורמי ייצור בלתי מנוצלים במשק, שהיה בתהליך מעבר ממיתון לרמת תעסוקה מלאה.

משמעותם של המספרים שלעיל היא עלייה רבה במחירי הערך המוסף הישיר ביצוא (שכן הערך המוסף הגלום בתשומות הקנויות התייקר רק מעט), ועוד יותר מכך — עלייה רבה מאוד במרכיב הרווח הישיר¹.

ב־1970 החל שינוי הדרגתי לרעת היצוא בשיעורי העלייה היחסיים של מחירי התפוקה ומרכיבי התשומות. בעיקרו של דבר, היתה זו תוצאה של השגת רמת תעסוקה מלאה והתגברות לחץ הביקוש במשק. ביטוי בולט לכך היו העלאות השכר הגדולות, שהביאו לעליית הוצאות השכר ליחידת תפוקה ביותר מ־7 אחוזים לשנה בשתי השנים האחרונות. ביטוי אחר היה ההרעה במאזן התשלומים והדלדלות היתרות, שהביאו בעקיפין למדיניות של ייקור היבוא: היטל היבוא של 20 אחוזים באוגוסט 1970 והפיחות של אוגוסט 1971. שני צעדים אלה העלו את השער

לוח ג' 16

גידול שוקי היצוא של ישראל * 1965—1971

סך הכול	אחרות	ארצות מפותחות	
10.5	23.7	8.2	1965
7.7	7.5	7.7	1966
5.2	4.6	5.3	1967
13.6	12.2	13.8	1968
11.3	10.4	11.3	1969
8.8	10.3	8.5	1970
		4.4	1971

* כמודד לגידול שימשו שיעורי הגידול הכמותיים ביבוא הכולל של ארצות הייצור השונות, כשהם משוקללים לפי חלקה של כל ארץ ביצוא הישראלי (למעט יהלומים, אניות ומטוסים וציוד צבאי) ב־1970. היצוא לקבוצת המדינות המפותחות היווה ב־1970 71.5% מכלל היצוא הישראלי. הקבוצה האחרת כללה את שוקי היצוא הגדולים האחרים והקיפה 12.7% מהיצוא. בשנים קודמות הובא כאינדיקטור גידול היבוא. במחירים שוטפים. השנה היה היה קושי בחישוב נתונים מקבילים בשל השינויים הרבים בשערי המטבע. חסרונו של החישוב במונחים כמותיים בכך, שאינו משקף כראוי מצבים של עורפי היצע, שבהם גידול כמותי מלווה בירידת מחירים מוחלטת או יחסית בסחר החוץ. משום כך יש בחישוב זה כדי ליצור הטיה כלפי מעלה באינדיקטור בשנים של ירידת הביקוש ליבוא, המתבטאת גם בגידול כמותי נמוך.

¹ העלייה בכל מקרה ומקרה תלויה במשקלם של מרכיבי התשומה השונים, וגם עלייה רבה במרכיב הרווח יכולה להיות בין גודל שלילי גדול לגודל חיובי קטן, שאינו מספיק כדי להעביר את היצוא מעבר לסף הכדאיות. יש יסוד להניח, שבנקודה זו יש פיזור רב במשק כתוצאה מהפיזור בשיעורי ההגנה, ועלייה ברווח כתוצאה משינויים נתונים במחירים ובהוצאות היא אפקטיבית בהגדלת היצוא בתחום מצומצם של מוצרים בלבד — זו, על כל פנים, התמונה המצטיירת מההתפתחות בפועל. מכל מקום, לגבי הרכב תשומות אפייני בייצור המקומי, מביאים שינויי המחירים השונים לעלייה ניכרת במרכיב הרווח הישיר (ראה לוח ג' 2 בנספח, שבו הובאו כמה חישובים על יסוד הנחות אלטרנטיביות לשם המחשה).

האפקטיבי ליבוא תשומות ב־44 אחוזים.¹ ההעלאה המקבילה בשער האפקטיבי ליצוא היתה נמוכה בהרבה: 25 אחוזים בקבוצת התמריצים העליונה, המקיפה את רוב היצוא התעשייתי. הצירוף של שני אלה היה עלייה של 19 אחוזים בשער האפקטיבי לערך המוסף (ראה לוחות ג'־12 וג'־13). מתקבל הרושם, כי במה שנוגע ליצוא, נתפסו העלאות השער הללו, וביחוד הפיחות, כמתן ביטוי פורמלי למצב הקיים, כשהעלאות השער הרשמי מחליפה חלקית את התמריצים. ביחוד בולט הדבר לגבי הפיחות: בתחום היצוא בוצע פיחות אפקטיבי של 10 אחוזים בלבד.² פירוש הדבר, העלאות השער האפקטיבי לערך המוסף ב־6 אחוזים בלבד, ובחלק לא קטן מהמקרים — אף פחות מכך.³

ביטוי שלישי להשפעה של התגברות לחץ הביקוש במשק הוא העלייה במחיר התשומות הקנויות המקומיות. העלייה הממוצעת הגיעה ל־7 אחוזים ב־1970 ול־9 ב־1971.

ביחס בין עליית מחירי היצוא לבין עליית רמת ההוצאות יש אפוא ניגוד בולט בין שתי השנים האחרונות, ובייחוד 1971, לבין התקופה הקודמת, כשעליית ההוצאות הרבה יותר גבוהה יחסית לעליית מחירי היצוא ועוד יותר — יחסית לעליית מחירי הערך המוסף ביצוא. כתוצאה מכך, נראה שהואט בהרבה גידול מרכיב הרווח הישיר ליחידת תפוקה ביצוא. הבדל דומה מתגלה גם בשינוי יחס המחירים בין היצוא לשיווק המקומי. השינוי ביחסי המחירים לטובת היצוא עדיין נמשך (כשמדובר בממוצע השנתי), אולם הוא איטי הרבה יותר.

השוואה בין מחירי התוצר התעשייתי לשני הייעודים — היבוא והשיווק המקומי — אינה אפשרית בהיעדר נתונים. אולם כדי לקבל מושג כללי ניתן להיעזר גם בנתונים הכוללים של החשבונות הלאומיים. גם כאן בולטת התפנית המתגלה בנתונים אחרים: בשתי השנים האחרונות עלו מחירי התוצר בשימושים המקומיים ב־9 ו־12 אחוזים לעומת עלייה ממוצעת של אחוז אחד בשלוש השנים הקודמות (ראה לוח ג'־17).⁴

משתי הבחינות — יחס מחירי היצוא להוצאות, מצד אחד ולמחירים המקומיים, מצד שני — מסמנת 1971 האטה ניכרת של ההתפתחויות החיוביות בשנים הקודמות. אמנם בממוצע אין לדבר עדיין על הרעה: ייתכן, שנמשך שיפור איטי או לפחות נשמרה הרמה הקיימת. אולם, יש לזכור, שבתנאים מסוימים גם אי־שיפור ברווחיות מהווה גורם מאט מבחינת הרחבת היצוא. שיעורי הגידול הגבוהים של היצוא התעשייתי בארבע השנים האחרונות — משמעותם היתה עלייה באחוז היצוא בתפוקה התעשייתית, ועליה רבה עוד יותר באחוז היצוא בתוספת התפוקה התעשייתית, לעומת אחוז השיווק המקומי. ובתנאים של פער רווחיות גדול

¹ תשומות יבוא ישירות ליצוא, שהיו פטורות עד אז ממכס, אלה מהוות כ־70 אחוזים בממוצע מכלל תשומות היבוא ביצוא, ביבוא התשומות הכולל היתה ההתייכרות נמוכה במקצת.

² לגבי קבוצת התמריצים העליונה; לגבי הקבוצות הנמוכות היה שיעור הפיחות 14–17 אחוזים, ובכך הושווה השער האפקטיבי שלהן לזה של הקבוצה העליונה.

³ כפי שצוין, הושגה ע"י כך המטרה, החשובה כשלעצמה, של השוואת השער האפקטיבי ליצוא וליבוא וסילוק העיוות שנבע מכך. אולם, במצב הנתון יש כאן סתירה בין שני יעדים: הרחבת היצוא ויעילות הקצאה בתחום היצוא, שכן מלבד העיוותים שבקביעת שערים שונים ביצוא קיים עיוות לא פחות חמור, המתבטא בהפרש בין השער האפקטיבי לתוצר ביצוא לבין השער האפקטיבי לתוצר בייעודים המקומיים. הפיחות האפקטיבי הנמוך לגבי רוב היצוא התעשייתי תרם לסילוק עיוותים בתחום היצוא, אולם הגדיל את העיוות ביחס בין היצוא לשיווק המקומי.

⁴ הנתונים לגבי מחירי התוצר ביצוא בלוח ג'־17 נותנים תמונה שונה לגמרי לגבי 1970 מאשר נתוני לוח ג'־15. אולם יש לזכור, שלוח ג'־15 מתייחס ליצוא התעשייתי (פרט לטכסטיל) בלבד. לוח ג'־17 מתייחס ליצוא כולו, לרבות שירותים שלא נהגו מתמריצים. הוא כולל את כלל התמיכות לרבות קרנות היצוא. ולבסוף, 1970 היתה שנה של ירידות מחירים ניכרות ביצוא הדרים ויהלומים.

לעומת זאת, נראה שלגבי התוצר בשימושים המקומיים ניתן להיעזר בנתוני לוח ג'־17 לצרכינו. אמנם סביר להניח, שעליית מחירי התוצר בשימושים המקומיים משקפת תרומה יחסית גדולה יותר של ענפי השירותים, בעוד שהתחרות הבלתי אמצעית ביצוא היא מצד התוצר בתעשייה, אולם, נראה, שהתמונה הכללית משקנעת למדי.

לטובת השיווק המקומי הושג הדבר בעזרת העלאה ברווחיות היחסית של היצוא. יש יסוד סביר להניח, שלפחות לגבי חלק ניכר מהתעשייה לא נסגר פער רווחיות זה למרות העלייה הגדולה ברווחיות היחסית של היצוא בארבע השנים האחרונות. נראה, שלגבי חלק לא קטן מהענפים גם צמצומו, הבלתי מוטל בספק, של פער זה לא היה בו כדי להעביר את היצוא מעבר לסף הכדאיות אפילו בחשבון הכולל הוצאות שוטפות בלבד.¹ ייתכן מאוד אפוא, שבתנאים אלה מחייב המשך העלייה המהירה ביצוא התעשייתי — והעלייה באחוז היצוא בתפוקה המתחייבת ממנו — העלאה נוספת של הרווחיות היחסית ביצוא, שתעביר ענפים נוספים מעבר לסף הכדאיות ביצוא.

התיאור שלעיל מבוסס בעיקרו על ממוצעים שנתיים. אולם יש להביא בחשבון גם את ההתפתחות במשך שנת 1971. ההתפתחויות המאוחרות באות רק לידי ביטוי חלקי בממוצע השנתי, ומן הראוי לבחון את תמונת המצב בנקודת זמן קרובה ככל האפשר, שתסכם את ההתפתחויות עד כאן. התמונה לסוף 1971 מבליטה ביתר הדגשה את התפנית ברווחיות היחסית של היצוא (ראה לוח ג' 15). העלייה במחירי היצוא והערך המוסף ביצוא פגרה הן אחרי עליית ההוצאות והן אחרי עליית המחירים המקומיים. גם כשאנו בוחנים תקופה ארוכה יותר — סוף 1971 לעומת ממוצע 1970 מצטיירת תמונה של עלייה רבה בהוצאות ובמחירים המקומיים שאינה מפגרת בצורה מובהקת אחרי עליית מחירי היצוא. מבחינה זו בולט מאוד הניגוד לתקופה שבין 1967 ל-1970. ראוי לזכור גם, שבמחירי התשומות המקומיות נמשכה העלייה בחודשים הראשונים של 1972, ויש יסוד לצפות להמשך גם בחודשיים הקרובים, בעוד שמחירי היצוא תלויים בעיקר בשער האפקטיבי.² התפתחות היצוא בפועל מבטאת רק בחלקה השפעה של התפתחויות בעבר הקרוב ויש בה משקל רב לגורמים, שפעלו בתקופות רחוקות יותר. אולם, ככל שעובר הזמן, גדל משקלן של ההתפתחויות האחרונות, ולפי הנתונים הקיימים נראה, שצפויה התגברות של מגמת ההאטה.

לניתוח מחירי התשומות השוטפות ביצוא יש לצרף גורם נוסף, שקשה לתת לו ביטוי כמותי במסגרת זו, אולם באחרונה הוא תרם להגדלת רווחיות היצוא. ליצואנים ניתן אשראי מוזל בריבית של 6 אחוזים, ועם העלייה הרבה בשערי הריבית במשק מאז תחילת 1970 גדל פי כמה ההפרש בין הריבית המוזלת לריבית בשוק החופשי. הפרש זה מייצג הוזלה יחסית של ההוצאות ביצוא.³

האספקט האחרון של השינויים במגמת הרווחיות היחסית ביצוא נוגע להשפעת מחיר ההון. ניתוח מגמת הרווחיות לעיל כלל את התשומות השוטפות, ועליית הרווחיות היחסית באה לידי ביטוי בעלייה במרכיב הרווח ליחידת תפוקה. זהו אינדיקטור מספיק לצורך ניתוח גורמי הטווח הקצר. אולם בניתוח השפעות הטווח הארוך — כשמדובר בהשקעות לצורכי יצוא — הגורם הקובע הוא הרווח ליחידת הון. המצב בנקודה זו הוא הקשה ביותר להערכה, אולם, נראה, שגם מבחינה זו חלה תפנית ובשנה האחרונה נפסקה העלייה, שחלה מאז 1967, ומסתמנת אולי אף ירידה. בשתי השנים האחרונות חלה עלייה ניכרת במחירי ההון (ראה לוח ג' 15). עלייה זו משקפת התייקרות רבה של נכסי ההון (שיש בה משקל רב להעלאת השער האפקטיבי ליבוא נכסי

¹ עדות לכך אפשר לראות בהרכב הענפי של תוספת היצוא (לוח ג' 11). העלייה של אחוז היצוא בתפוקה היא תהליך, שהתרחש במספר קטן יחסית של ענפים בלבד, ואלה הם, כנראה, הענפים, שבהם פער הרווחיות נסגר, או לפחות הצטמצם במידה כזו, שבחשבון המבוסס על ההוצאות השוטפות בלבד עבר חלק גדול יותר מהייצור את סף הכדאיות ביצוא.

² אמנם בסוף 1971 בוצעו ייסופים של חלק ניכר מהמטבעות של המדינות התעשייתיות, והדבר עשוי להתבטא בעליית מחירי היצוא בדולרים, אולם לפי שעה אין סימן לכך — מדד מחירי היצוא התעשייתי ברביע האחרון של 1971 היה גמוך מהממוצע השנתי.

³ אולם אין, כמובן, לכלול אותו בחישובי המגמות בפועל של הרווחיות כיחס בין מחיר התפוקה למחירי התשומות. בהשוואה של הרווח היחסי לעומת השווק המקומי אין ספק, שיש לו השפעה.

השקעה ב-44 אחוזים תוך שנה) ועלייה איטית של התפוקה ליחידת הון. במקביל, חלה, כאמור, האטה, או התייצבות, בעליית מרכיב הרווח ליחידת תפוקה. כתוצאה משתי מגמות אלה, נראה, שנפסקה מגמת העלייה בתשואה להון ביצוא שנמשכה עד 1970.¹ מאידך גיסא, חלה ב-1971 עלייה בהיקף המימון הוול להשקעות, ודבר זה יש בו, כמובן, כדי לדרבן השקעות. אולם קשה לקבוע בבירור את ההשפעה היחסית של גורם זה בעידוד היצוא.

4. היצוא והיבוא של שירותים

בחשבון השירותים², פרט ליבוא הבטחוני, נוצר ב-1971 עודף גדול — כ-160 מיליון דולר — לאחר שבמשך כל השנים הקודמות הוא היה מאוזן בקירוב, תוך תנודות לא גדולות לכאן ולכאן. עודף זה נובע מעליה רבה מאוד — 42 אחוזים — בצד היצוא לעומת עלייה הרבה יותר מתונה — 16 אחוזים — ביבוא. התוספת של 270 מיליון דולר ליצוא השירותים נבעה משלושה מקורות: תיירות תחבורה, ותקבולי ריבית.

בסעיף התחבורה חלה עלייה ניכרת בהכנסות (93 מיליון דולר) לעומת עלייה קטנה בהרבה (24 מיליון) בהוצאות. עלייה רבה חלה בהכנסות הספנות מהובלת מטענים, והיא משקפת את ההרחבה הגדולה של צי הסוחר ואת העלייה בהובלה הקשורה בהפעלת קו צינור הנפט. עלייה בקצב ניכר חלה בהכנסות מהסעת נוסעים (37 אחוזים) עם העלייה בתנועת התיירות לארץ. מקור שלישי הוא הוצאות חברות ספנות ותעופה זרות בנמלי הארץ.³ כאן חלה עלייה גדולה כתוצאה מהרחבת פעילותן של חברות אלה הן בקשר לעלייה בתיירות והן בקשר להפעלת צינור הנפט. תופעה בולטת כאן היא העליה הצנועה יחסית בהוצאות מטבע חוץ של חברות הספנות והתעופה הישראליות. עלייה זו הגיעה ל-14 אחוזים בלבד והיתה נמוכה בהרבה מהעלייה בהכנסות. ביחוד בולט הדבר בחשבונות הספנות; תופעה זו קיימת גם כשמשווים את נתוני ההוצאות וההכנסות של הספנות לממוצע כלשהו של השנים הקודמות. בפער זה בין עליית ההכנסות וההוצאות במטבע חוץ של החברות הישראליות טמון חלק גדול מההסבר לעלייה הרבה בהכנסות נטו בסעיף התחבורה.

במחירי התעופה במטבע חוץ נשמרה ב-1971 יציבות, תוך נטייה קלה לירידה. במחירי הספנות חלה עליה של 7 אחוזים, העומדת בניגוד בולט לירידה הרבה בדמי ההובלה בספנות הגוד. הדבר נובע הן מקיומם של חוזים לטווח ארוך מהתקופה שלפני מגמת הירידה בספנות הגוד, והן מכך שבקווים הקבועים, הפועלים לפי שיטת הקונפרנסים היתה מגמת עלייה בניגוד לירידה בספנות הגוד.⁴

בהכנסות מתיירות חלה עלייה של 75 מיליון דולר (קרוב ל-75 אחוזים). עם העלייה בהכנסות החברות הישראליות בהובלת תיירים מסתכם הגידול בקרוב ל-100 מיליון דולר. העלייה הרבה נובעת בראש וראשונה מהרגיעה בתחום הבטחוני, הנמשכת מאז המחצית השנייה של 1970. עליית ההכנסות מתיירות היתה גבוהה מהעלייה במספר התיירים, ופירוש הדבר עליה של כ-15 אחוזים בהוצאה הממוצעת לתייר.

העלייה בהוצאות תיירים ישראלים בחו"ל משקפת בעיקרה את העלייה במספר הישראלים היוצאים לחו"ל, שכן קיים קיצוב מטבע חוץ למטרה זו. הירידה בין 1970 ל-1969 משקפת את קיצוץ ההקצבה בראשית 1970.

¹ כל מה שניתן לומר בנקודה זו הוא בגדר הערכה גסה. ניסיון לתת ביטוי כמותי אינו יכול להיעשות בלי שימוש בהנחות לגבי הרכב התשומות. אולם נראה, שהמגמות הכלליות אינן מושפעות גם ע"י שינויים גדולים בהנחות. ראה לוח ג' ג'2 בנספח.

² פרט לעסקות עם השטחים.

³ כלולות בסעיף הכנסות אחרות מהובלה בלוח ג'.

⁴ ראה פרק י"ג להלן, "התחבורה והתקשורת".

לוח ג' - 17

יבוא ויצוא של שירותים*, 1965 עד 1971
(מיליוני דולרים)

1971	1970	1969	1968	1967	1966	1965	
							א. פרט לשטחים
							תחבורה
350	257	214	200	161	158	148	זכות
199	174	137	129	100	103	94	חובה
151	83	77	71	61	55	54	נטו
							תיירות
178	103	86	96	52	59	55	זכות
60	54	66	52	44	49	44	חובה
118	49	20	44	8	10	11	נטו
							ביטוח מטענים
12	10	8	7	4	4	4	נטו
							ביטוח אחר
-16	-12	-	-11	-11	-5	-6	נטו
							שירותי הון
123	65	73	65	55	48	37	זכות
230	183	151	136	123	107	94	חובה
-108	-118	-78	-71	-68	-59	-57	נטו
							שירותים אחרים
115	87	81	69	52	49	37	זכות
91	79	79	69	68	44	47	חובה
24	8	2	-	-16	5	-10	נטו
							ממשלה לגמ"א
34	28	33	33	31	25	20	זכות
60	54	71	46	41	43	37	חובה
-27	-26	-38	-13	-10	-18	-17	נטו
							סך הכול פרט ליבוא
156	-8	-9	27	-32	-8	-21	בטחוני, נטו
							ב. יבוא בטחוני, נטו
-525	-624	-334	-249	-283	-116	-110	סך הכול
-369	-632	-343	-222	-315	-124	-131	
							ג. שטחים, נטו
-28	-11	-1	-6	-17			סך הכול מאזן השרותים
-397	-643	-344	-228	-332	-124	-131	

* על בסיס רישום היבוא סי"ף.

לוח ג' 18
יצוא שירותים*, 1965 עד 1971

העלייה או הירידה (—) לעומת השנה הקודמת													
1971	1970	1969	1971	1970	1969	1971	1970	1969	1968	1967	1966	1965	
(אחוזים)			(מיליוני דולרים)			(מיליוני דולרים)							
36.1	20.0	7.1	92.9	42.8	14.2	350.1	257.2	214.4	200.2	160.8	157.7	148.0	סך כל התחבורה
37.0	6.7	—6.7	(20.0)	(3.4)	(—3.6)	(74.1)	(54.1)	(50.7)	(54.3)	(43.4)	(41.3)	(24.5)	מזה : הובלות נוסעים
22.4	22.9	11.5	(35.3)	(29.4)	(13.2)	(192.9)	(157.6)	(128.2)	(115.0)	(92.93)	(93.6)	(86.8)	הובלות מטענים
80.2	28.2	14.9	(36.5)	(10.0)	(4.6)	(820)	(45.5)	(35.5)	(30.9)	(24.5)	(22.8)	(18.7)	הכנסות אחרות מתובלה
73.1	20.1	—10.7	75.3	17.2	—10.2	178.3	103.0	85.8	96.0	52.2	59.1	55.0	נסיעות חו"ל
10.6	12.7	38.8	11.8	11.5	27.6	123.1	111.3	98.8	71.2	60.9	58.1	47.7	ביטוח
89.5	—11.1	11.5	5.0	—8.1	7.5	122.8	64.8	72.9	65.4	54.5	48.2	36.9	שירותי הון
20.4	—15.7	1.8	5.7	—5.2	0.6	33.7	28.0	33.2	32.6	30.7	25.0	20.2	ממשלה, לנמ"א
32.4	6.6	18.0	28.1	5.4	12.4	114.8	86.7	81.3	68.9	52.4	49.4	37.1	שירותים אחרים
41.8	11.0	9.8	271.8	46.6	52.1	922.8	651.0	586.4	534.3	411.5	397.5	344.9	סך כל השירותים
17.4	—1.8	7.2	2.8	—0.3	1.1	18.9	16.1	16.4	15.3	4.6			יצוא לשטחים
41.2	10.7	9.7	274.6	64.2	53.2	941.7	667.1	602.8	549.6	416.1	397.5	344.9	סך כל השירותים, לרבות השטחים המוחזקים

* על בסיס רישום היבוא סי"ף.

לוח ג' - 19
יבוא שירותים, 1965 עד 1971

העלייה או הירידה (—) לעומת השנה הקודמת													
1971	1970	1969	1971	1970	1969	1971	1970	1969	1968	1967	1966	1965	
(אחוזים)			(מיליוני דולרים)			(מיליוני דולרים)							
13.8	27.3	6.5	24.1	37.4	8.4	198.6	174.5	137.1	128.7	99.8	102.8	93.5	סך כל התחבורה
מזה :													
11.9	1.1	11.5	(2.1)	(0.2)	(1.8)	(19.8)	(17.7)	(17.5)	(15.7)	(13.8)	(14.9)	(12.5)	הובלת נוסעים
14.0	31.1	5.8	(21.9)	(37.2)	(6.6)	(178.7)	(156.8)	(119.6)	(113.0)	(86.0)	(97.9)	(81.0)	הוצאות הובלה אחרות
11.7	—18.4	27.5	6.3	—12.1	14.2	60.1	53.8	65.9	51.7	44.0	48.8	43.7	נסיעות לחו"ל
10.6	25.1	21.5	12.1	23.0	16.2	126.6	114.5	91.5	75.3	67.8	60.2	49.5	ביטוח
25.8	21.4	11.0	47.3	32.3	14.9	230.4	183.1	150.8	135.9	123.3	106.9	94.1	שירותי הון
12.1	—24.3	55.0	6.5	—17.2	25.2	60.3	53.8	71.0	45.8	41.3	42.7	37.1	ממשלה, לנמ"א*
14.8	0.6	14.2	11.0	0.5	9.8	90.8	79.1	78.6	68.8	68.4	44.3	46.7	שירותים שונים
סך הכול (פרט)													
16.4	10.7	17.5	108.0	63.9	88.7	766.8	658.8	594.9	506.2	444.6	405.7	364.6	ליבוא בטחוני)
—15.9	87.1	33.9	99.8	290.7	84.5	524.9	624.4	333.7	249.2	283.0	116.0	110.3	יבוא בטחוני
70.2	61.8	—17.9	19.3	10.5	—3.7	46.8	27.5	17.0	20.7	21.7			יבוא מהשטחים
2.1	38.6	21.8	27.8	365.1	169.5	1338.5	1310.7	945.6	776.1	749.3	521.7	474.9	סך כל יבוא השירותים

* לא כולל יבוא בטחוני.

סעיף שלישי שבו חל גידול רב הוא הכנסות משירותי הון. אולם כאן מתעוררת תמיהה מסוימת. הכנסות אלה הוכפלו כמעט — מ-65 ל-123 מיליון דולר. אמנם חל בתקופה זו גידול רב בנכסי מטבע חוץ של מערכת הבנקאות,¹ אולם גידול רב חל גם בהתחייבויות מערכת הבנקאות לגורמי חוץ, ועוד יותר מכך במצבת החובות האחרים של המשק לחו"ל.² ואילו הגידול בתשלומי הריבית (פרט להכנסה מהשקעות ישירות ורווחים אחרים) הגיע ל-41 מיליון דולר בלבד — מ-157 ל-198 מיליון דולר. יש לזכור, שהיתה זו גם תקופה של ירידת שערי הריבית בחו"ל, והיא צריכה להתבטא יותר בצד ההכנסות, שכן בנכסים היתה העלייה היחסית גדולה יותר. דיספרופורציה זו בין השינויים בשירותי ההון לבין השינויים בנכסים ובהתחייבויות לחו"ל תמוהה במקצת, ויתכן שבחלקה היא באשמת הנתונים.

בסעיף הביטוח רשומים סכומים גדולים בצד הזכות ובצד החובה, אולם היתרה נטו היא קטנה, שכן יש קשר הדוק בין זרמי התקבולים והתשלומים: תשלומי פרמיות וכנגדם תשלומי תביעות ועמלה.

הסעיף שירותים אחרים הוא הטרוגני. בצד הזכות היה הגידול ב-1971 רב יותר. סעיפי המשנה העיקריים הם עמלות יצואנים זרים לסוכניהם בישראל, שבו חל גידול רב במקביל לגידול היבוא, והוצאות חברות זרות (בראש וראשונה חברות ספנות, תעופה וביטוח) הפועלות בישראל. עלייה חלה גם בהעברת הכנסות ע"י ישראלים חוזרים מחו"ל. בצד החובה הסעיפים העיקריים קשורים בפעולות חברות ישראליות בחו"ל: תשלומי עמלה ע"י יצואנים ישראלים לסוכניהם, החזקת משרדים והוצאות פרסומת בחו"ל.

בעסקות עם השטחים המוחזקים חל גידול רב בצד החובה, והוא משקף את העלייה בהכנסות עובדים מהשטחים בישראל.

5. חשבון ההון וההעברות³

ב-1971 חל גידול רב ביבוא ההון למשק, גידול, שהיה המשך לקפיצה התלולה שחלה ב-1970. אולם, תוך כדי המשך הגידול חל שינוי במשקלם של מקורות הגידול ושל הגורמים לתהליך זה. שינוי בולט חל גם במשקלו של יבוא ההון לעומת הגירעון השוטף ובהשפעתו על ההתרחבות המוניטרית במשק.

יבוא ההון לזמן ארוך הסתכם ב-1971 ב-1,560 מיליון דולר. חל בו גידול רב לעומת ההיקף ב-1970 — 1,262 מיליון דולר — אך בייחוד בולט הגידול לעומת הרמה בשנים הקודמות: 650 מיליון דולר ב-1968 ו-1969 ו-840 מיליון דולר ב-1967, שהיתה שנה יוצאת דופן. הקפיצה התלולה ביבוא ההון ב-1970 חלה על רקע העלייה התלולה בגירעון השוטף. מקורו של גידול הגירעון היה בעיקרו בגידול היבוא הבטחוני הישיר (375 מיליון דולר תוך שנתיים), והעלייה ביבוא ההון נבעה בראש ובראשונה ממאמצי גיוס ההון מצד הממשלה לשם מימון הגידול החד בגירעון, שנכפה על המשק בשל התפתחויות בלתי כלכליות. עיקר התוספת באה משני מקורות עיקריים שעמדו לרשות הסקטור הציבורי: הלוואות ממשלת ארה"ב (גידול של 290 מיליון) ומילווה הפיתוח והמגבית (180 מ' דולר) — יחד 80 אחוזים מתוספת יבוא ההון. גם בהלוואות ממקורות אחרים היה משקל רב לסקטור הציבורי.

¹ היתרה בסוף 1971 היתה גבוהה ב-50 אחוזים מהיתרה בסוף 1970 (ראה לוח ג' 25).

² מצבת חובות המדינה לפי רישום אגף מטבע חוץ באוצר גדלה מ-2,622 מיליון דולר בסוף 1970 ל-3,430 מיליון בסוף 1971.

³ מאזן התשלומים ל-1971 כולל בצד החובה סעיף טעויות והשמטות המסתכם ב-144 מיליון דולר. נוכח ממדים אלה של הסעיף מאבדים יתר הסעיפים במאזן ממידת הוודאות שלהם. מתוך טיב המקורות הסטטיסטיים נראה, שעיקר הטעויות נוגעות לסעיפי ההון, ובייחוד להון לזמן קצר. דבר זה מתאשר גם מנסיון העבר, המלמד, שעיקר התיקונים בשלבים מאוחרים יותר נעשים בסעיפי ההון.

הגירעון, ההעברות והשבון ההון, 1968 עד 1971

1971	1970	1969	1968	
				א. החשבון השוטף וההון לזמן ארוך
				החשבון השוטף
-1,195.6	-1,282.2	-922.3	-679.7	פרט לשטחים
+24.2	+48.6	+53.5	+32.2	שטחים
797.8	649.4	459.2	434.7	העברות חד-צדדיות
-373.6	-584.2	-409.6	-212.8	סך כל החשבון השוטף וההעברות
				הון לזמן ארוך
120.8	53.3	46.0	26.6	השקעות מחו"ל נטו
184.4	135.6	63.3	78.0	מלווה העצמאות והפתוח נטו
260.3	343.5	53.9	25.1	הלוואות ממשלת ארה"ב
196.6	80.2	50.7	65.0	הלוואות אחרות
762.1	612.6	213.9	204.7	סך הכול
1,559.9	1,262.0	673.1	639.4	סך כל יבוא ההון
				סך הכול (א) עודף יבוא ההון על
+388.5	+28.4	-195.7	-8.1	הגירעון בחשבון השוטף
-19.6	-22.8	-18.0	-17.5	ב. השקעות ישראלים בחו"ל נטו
				ג. הסקטורים הלא-פיננסיים
+43.9	+23.2	-24.9	+16.5	(1) אשראי לזמן קצר מחו"ל
				(2) אשראי לזמן קצר לחו"ל
-61.6	-0.4	-29.2	-17.7	אשראי מסחרי
-28.1	-58.9	-2.7	-23.9	נכסים אחרים
-89.7	-59.3	-31.9	-41.6	סך הכול
-45.8	-36.1	-56.8	-15.1	סך הכול (ג)
				ד. הסקטורים הפיננסיים
				(1) פיקדונות זרים והלוואות בנקים מחו"ל
+237.4	+117.8	+66.1	+46.0	הבנקים המסחריים
-18.7	+2.7	+49.2	-11.4	בנק ישראל
+218.7	+120.5	+115.3	+34.6	סך הכול
				(2) הלוואות
-30.0	+63.3	+2.9	+5.4	הבנקים המסחריים
-6.1	+1.3	-1.4	+0.2	בנקים (כולל חשבונות סילוקין)
-36.1	+64.6	+1.5	+5.6	סך הכול
				(3) יתרות מטבע חוץ
				(א) השינוי ביתרות*
-284.9	-21.7	+296.5	+93.8	מוסדות מוניטריים מרכזיים
-144.3	-98.5	-105.4	41.8	מוסדות מוניטריים אחרים
				סך הכול
-429.2	-119.6	+187.1	+52.0	(ב) התאמות
-(-)53.3		-(-)30.7		פחות: (1) שינוי כתוצאה משינוי שער
-(-)13.9	-(-)15.1			(2) הקצאת זכויות משיכה מיוחדות
				ג) סך כל שינוי היתרות
-362.0	-104.5	+217.8	+52.0	כתוצאה מעסקות כלכליות
-143.7	-49.2	-64.1	-41.5	ה. טעויות והשמטות נטו

* עלייה ביתרות בסימן מינוס.

יבוא ההון לפי המקור ולפי הסקטור המקביל, 1967 עד 1971
(מיליוני דולרים)

1971	1970	1969	1968	1967	
					לסקטור הפרטי
					העברות חד-צדדיות
228	204	138	143	123	פיצויים אישיים
297	172	152	134	84	העברות פרטיות אחרות, נטו
82	67	56	54	47	העברות למלכ"ר
607	443	346	331	254	סך הכול
121	53	46	27	25	השקעות מחו"ל, נטו
210	45	31	27	5	הלוואות לזמן ארוך
938	541	423	384	284	סך הכול לסקטור הפרטי
					לסקטור הציבורי
					העברות חד צדדיות
182	223	118	111	278	למוסדות הלאומיים
8	-17	-5	-7	-11	העברות בין-ממשלתיות
190	206	113	104	267	סך הכול
					הלוואות לזמן ארוך
184	136	63	78	172	מלווה העצמאות והפיתוח
247	339	51	36	28	הלוואות ממשלת ארה"ב
—	40	23	37	91	הלוואות אחרות
431	515	137	151	291	סך הכול
621	721	250	255	558	סך הכול לסקטור הציבורי
1,560	1,262	673	639	841	סך כל יבוא ההון
20	23	18	18	17	פחות : השקעות ישראלים בחו"ל
					סך הכול, בניכוי השקעות
1,540	1,239	655	622	824	ישראלים

ההתפתחות ב-1971 היא תוצאה של כמה תהליכים מורכבים, שנבעו ממקורות שונים. ביבוא ההון הישיר של הסקטור הציבורי חלה ירידה במקביל לירידה ביבוא הבטחוני. ירידה זו הסתכמה ב-100 מיליון דולר (85 מיליון משלושת המקורות שצינו, 40 מיליון בהלוואות ממקורות אחרים ועלייה של 25 מיליון בהעברות בין-ממשלתיות).

מאידך גיסא, חלה עלייה תלולה ביבוא ההון לסקטור הפרטי — מ-540 ל-940 מיליון דולר — שהקיפה את כל מקורות יבוא הון זה, ובכל אחד מהם היה ביטוי לצירוף גורמים שונה. הגורמים העיקריים הקשורים בגידול המואץ היו הגיאות ועליית המחירים המהירה בשוק המקרקעין; הרגיעה בזירה הצבאית, שהקטינה את חששות משקיעי חוץ; השינויים במסגרת הפיקוח על מטבע חוץ בכיוון של ליברליזציה נרחבת, שהפכו, למעשה, לגבי סקטורים רחבים, את

הלירה הישראלית למטבע ברהמרה חופשית; השינויים במדיניות הפיקוח, שהתבטאו בקו של התרת הרצועה והרחבת אפשרויות הסקטור הפרטי ללוות בחו"ל, במסגרת המאמצים למנוע את לדולל הרורבות; העלייה הניכרת בהפרשי הריבית בין המשק לשוק הכספים העולמי; ולבסוף הפיחות, שמצד אחד, הגדיל את ערכו הריאלי של מטבע החוץ במונחים מקומיים, ומצד שני, דחה לעתיד רחוק יותר את הפיחות הצפוי הבא והקטין את סיכוני השער לגבי מעבירי הון.

בעקבות התפתחויות אלה נוצר עודף גדול של יבוא ההון לזמן ארוך לעומת הגירעון השוטף. עודף זה הסתכם ב־390 מיליון דולר¹, והיה גבוה במידה ניכרת לעומת העבר. מלכתחילה, היה ביבוא ההון מרכיב גבוה יותר מאשר בעבר של הון המיועד להמרה לל"י; גם הפיחות נתן דחיפה מסוימת בכיוון זה. הדבר התבטא בהגדלת תרומתו של יבוא ההון להתרחבות המוניטרית במשק. בתחום ההון לזמן קצר נמשכה התרחבות הפעילות שציינה את השנים הקודמות. הדבר התבטא בגידול רב בהתחייבויות הנוזלות של הסקטור הבנקאי לחו"ל, שהיה גדול מהעלייה בנכסיו הנוזלים. הנתונים לגבי ההון לזמן קצר הם החלק הפחות מהימן במאזן התשלומים. מתוך התמונה המצטיירת כיום נראה, שבארבע השנים הקודמות חל גידול רב בהתחייבויות הנוזלות של המשק לחו"ל לעומת הגידול בנכסים הנוזלים (ראה לוח ג'־2). אם נקבל את סעיף הטעויות וההשמטות כמייצג בעיקרו תנועות הון לזמן קצר, מסתבר, שבתקופה זו עודף קטן של יבוא ההון לזמן ארוך על הגירעון עם עלייה רבה בהתחייבויות הנוזלות לחו"ל שימשו במיעוטם לצבירת יתרות וברובם הגדול ליצוא הון, בעיקרו לזמן קצר.

ב־1970 עצמה היתה צבירת היתרות ברובה תוצאה של יבוא הון לזמן קצר. ב־1971 נמשך הגידול ביבוא הון לזמן קצר ע"י הסקטור הבנקאי, בד בבד עם היווצרות עודף גדול של יבוא ההון על הגירעון. השימוש במקורות אלה היה לצבירת יתרות וכן ליצוא הון לזמן קצר לחו"ל.

לוח ג'־22

העברות חריגיות, 1964 עד 1970 (מיליוני דולרים)

1971	1970	1969	1968	1967	1966	1965	1964	
228.4	203.6	137.9	143.3	123.2	110.4	112.7	134.2	פיצויים אישיים מגרמניה ואוסטריה
300.8	175.2	156.3	130.8	87.5	81.9	94.5	90.4	העברות פרטיות במזומן מזה: עולים
(113.3)	(55.1)	(39.6)	(30.5)					אתרים
(187.5)	(120.1)	(119.1)	(100.3)					העברות פרטים בסחורות
6.8	4.6	5.1	9.8	3.4	6.9	9.4	9.8	סך הכול לפרטים
536.0	383.4	299.3	283.9	214.1	199.2	216.6	234.4	
11.1	7.5	9.2	6.6	6.8	5.5	5.9	4.3	העברות פרטים לחו"ל
524.9	375.9	290.1	277.3	207.3	193.7	210.7	230.1	סך כל ההעברות הפרטיות נטו
260.9	287.4	172.4	162.6	321.8	93.7	92.7	76.8	העברות מוסדות במזומן
4.2	2.8	2.2	1.8	2.7	3.3	3.6	2.7	בסחורות
265.1	290.2	174.6	164.4	324.5	97.0	96.3	79.5	סך הכול
7.8	-16.7	-5.5	7.0	-10.8	1.2	20.2	25.3	העברות לממשלה, נטו
797.8	649.4	459.2	434.7	521.0	291.9	327.2	334.9	סך הכול

¹ כולל העסקות עם השטחים.

ההעברות החד-צדדיות גדלו ב-1971 ב-23 אחוזים. אולם, בעוד שבהעברות המוסדות הלאומיים חלה ירידה של קרוב ל-20 אחוזים, חלה עלייה רבה בשאר הסעיפים.

בפיצויים האישיים מגרמניה חלה עלייה של 12 אחוזים.¹ העלייה משקפת את ייסוף המרק, שהחל במאי והגיע בהדרגה ל-13.6 אחוזים. יחסית לדולר, וכן את ההרחבה בתחולה של חוקי הפיצויים ואת התאמת סעיפי הגימלאות לעליית רמת המחירים בגרמניה.

בהעברות המלכ"ר חל גידול של 20 אחוזים, לאחר עלייה איטית יחסית בשנים הקודמות, ששיקפה את הגברת ההתחרות מצד המגבית.

הגידול בשני סעיפים אלה הוא בלתי תלוי בהתפתחויות במשק. שונה המצב בהעברות פרטים. בעלייה הבולטת כאן יש משקל מכריע להתפתחויות בשוק המקרקעין וכן להקלות הפיקוח על מטבע חוץ. גורם שלישי הוא הרגיעה במצב הבטחוני, שהקטינה חששות של מעבירי הון. הגידול הגיע ל-72 אחוזים: מ-175 ל-301 מיליון דולר (גידול של 105 אחוזים בהעברות עולים ושל 56 אחוזים בהעברות ע"י תושבי ישראל).²

הגידול בהעברות עולים חורג בהרבה מעבר לשינויים בהיקף העלייה מארצות הרווחה. אמנם, יש לצפות לפיגור טבעי בין עצם העלייה להעברת ההון, אך השינוי כאן נראה חד ומהיר משניתן יהיה להסבירו בצורה זו (יש להניח גם, שחלק מהעברות ההון העסקי נעשות במסגרת ההסדרים של מפעלים מאושרים). הדבר בולט עוד יותר מתוך הנתונים הרבעוניים (ראה לוח ג' 24) — עליה פי שלושה תוך שנה וחצי. ההסבר המתבקש כאן הוא, מצד אחד, העלייה המהירה במחירי דירות ומקרקעים. ומצד שני, העובדה, שהובטחה זכות המרה חוזרת למטבע חוץ. העלייה כאן הגיעה לקצב מהיר עוד לפני הפיחות. היא הוחשה לאחר שבתחילת 1970 נתברר, שלא צפוי פיחות קרוב. הפיחות האחרון, שבא במפתיע, הרחיק עוד יותר את הסיכון של שינוי שער.

ניתן להניח, שחלק מהעברות העולים קשורות בהשקעות בנכסים פיננסיים. תוך פחות משנתיים ירדו שיעורי הריבית בשוקי הכספים העיקריים בעולם ביותר מחצי.³ בו בזמן חלה עלייה רבה בשיעורי התשואה על נכסים פיננסיים במשק הישראלי. לגבי עולה, המחזיק חלק מהונו בנכסים פיננסיים בחו"ל, יש בגידול הרב בהפרש הריבית, מצד אחד, ובהקטנת סיכון השער לאחר הפיחות, מצד שני. תמריץ להעברת הון מנכסים פיננסיים בחו"ל לנכסים פיננסיים בארץ.

תופעה דומה של החשה תלולה חלה בקצב הגידול של העברות ע"י ישראלים: בסוף 1971 היתה הרמה כפליים מאשר שנה לפני כן (ראה לוח ג' 22). כאן נראה, שאין ההגדרה הרשמית של הסעיף ממצה את תוכנו, ואין בה כדי להסביר את העלייה התלולה. גם עלייה זו יש לראות על רקע הגיאות בשוק המקרקעין: ייתכן, שישראלים שהחזיקו בנכסים בחו"ל, תוך עקיפת חוקי הפיקוח על מטבע חוץ, מצאו, שהשקעה במקרקעין במשק כדאית יותר, והדרך להעברת הכספים היא לקבל אותם בצורת "מתנה" מחו"ל.⁴ נראה, שפעל כאן גורם נוסף הקשור בעיקר בגיאות בשוק הדירות: קבלת כספים באמצעות "מתנה" מחו"ל היא אמצעי ל"הלבנת" הון שחור שנצבר תוך השתמטות ממס. 1971 היתה שנה, שבה ניתן לצפות לגידול בהזקקות לאמצעי זה: עם

¹ ואם ננכה סכום חד-פעמי מיוחד, שנתקבל ב-1970, מגיעה העלייה ל-30 אחוזים.

² המוגדרות כהעברות של קיצבות, מתנות וירושות מחו"ל.

³ לדוגמא: בארה"ב על שטרי אוצר ל-3 חודשים — מ-8% בקירוב בתחילת 1970 לפחות מ-3.5% בסוף 1971; על קיבולים (אקצפטים) בנקאיים — מיותר מ-8.5% לפחות מ-4%. בבריטניה: על שטרי אוצר — מ-8% בקירוב לקצת למעלה מ-4%.

⁴ מדובר כאן, בדרך כלל, בעצמאיים בעלי הכנסה בינונית וגבוהה. חברות גדולות, המעוניינות בהחזרת כספים מחו"ל, עושות זאת בדרך כלל באמצעות השקעות של חברות אנונימיות הרשומות בחו"ל.

השקעות מחו"ל, 1961 עד 1971

(מיליוני דולרים)

1971	1970	1969	1968	1967	1966	1965	
87.7	39.5	41.0	31.2	38.8	85.6	92.4	השקעות תושבי חוץ בישראל
-33.0	-27.8	-33.7	-32.7	-31.1	-27.0	-27.9	במטבע חוץ : השקעות
54.7	11.7	7.3	-1.5	7.7	58.6	64.5	חיסול השקעות
-0.7	-1.4	-0.5	2.6	1.9	3.7	4.8	במטבע חוץ נטו
5.3	4.8	4.7	7.1	7.0	9.7	9.4	במטבע ישראלי (מחשבוניות חסומים)
55.9	33.0	29.3	14.4	3.9	5.3	8.3	באגרות מילווה העצמאות
115.2	48.1	40.8	22.6	20.5	77.3	87.0	בסחורות
5.6	5.2	5.2	4.0	4.3	5.2	4.8	סך הכול
120.8	53.3	46.0	26.6	24.8	82.5	91.8	השקעות חוזרות של רווחים
9.3	8.8	-2.7	2.5	6.1	6.5	11.9	סך הכול נטו
10.2	12.4	22.6	12.7	12.0	4.0	6.0	השקעות של ישראלים בחו"ל
0.1	2.4	-1.9	2.3	-1.2	0.8	-0.5	השקעה ישירה
19.6	22.8	18.0	17.5	16.9	11.3	17.4	השקעה בניירות-ערך ע"י פרטים
101.2	30.5	28.0	9.1	7.9	71.2	74.4	השקעה בניירות-ערך ע"י בנקים
							סך הכול
							השקעות מחו"ל, נטו

עליית המחירים התלולה גדלו בקצב מהיר ההשקעות בדירות במונחים נומינליים יחסית להכנסה המוצהרת. במידה שחל תהליך כזה, אין כאן העברה ממשית מחו"ל, אלא רכישה בשוק השחור של מטבע חוץ, שמקורו האמיתי, מבחינת סיווג מאזן התשלומים, אינו ידוע.

ב. הלוואות לזמן ארוך

בהלוואות לזמן ארוך חל שינוי בולט, שהתבטא בירידה בהלוואות מחו"ל לסקטור הציבורי — במקביל לירידה ביבוא הבטחוני — ועלייה בהלוואות לסקטור הפרטי. בהלוואות לממשלה חלה ירידה של 75 מיליון דולר, בעוד שבהלוואות לסקטור הפרטי — עלייה של 147 מיליון דולר (מ-40 ל-197 מיליון). אמנם ההבחנה בנקודה זו אינה תמיד בעלת משמעות, שכן הסקטור הציבורי משמש מקור אשראי לסקטור הפרטי במשק, ומשמעותו של שינוי כזה יכולה להיות ויתור על תיווכו של הסקטור הציבורי גרידא. אולם גם אם נתבונן בסכום הכולל חלה עלייה ניכרת. עליה זו מושפעת מכמה גורמים: עלייה ניכרת ביבוא אגיות, שבהן יש מרכיב גבוה של אשראי ספקים; הגדלת הנטייה של הסקטור הפרטי ללוות בחו"ל עם השינוי החד

בהפרשי הריבית בין המשק הישראלי ושוק הכספים העולמי, והתנאי החשוב יותר — שינוי המדיניות בתחום זה, שהתבטאה בהרחבת ההיתרים לסקטור הפרטי להזקק לאשראי מחו"ל. שינוי זה נובע מהגברת המאמצים לגיוס הון בחו"ל ממקורות שונים על רקע הירידה ביתרות מטבע החוץ ב-1969 וב-1970 ובציפיות להמשך התהליך ב-1971.

ג. ההשקעות מחו"ל

בהשקעות מחו"ל חלה ב-1971 תפנית חדה במגמה. השקעות תושבי חוץ נטו הסתכמו ב-121 מיליון דולר לעומת 53 מיליון ב-1970. בניכוי השקעות חוזרות של רווחים¹ חלה עלייה: מ-48 ל-115 מיליון.

בשנים האחרונות חל גידול תלול בהשקעות באמצעות יבוא סחורות. לעומת רמה של 7—6 אחוזים מכלל ההשקעות ברוטו בשנים 1964 ו-1965 עלה סעיף זה בשנים האחרונות בהדרגה עד לרמה של 43 אחוזים ב-1970. ב-1971 נמשכה העלייה בהיקף ההשקעות באמצעות יבוא סחורות, אולם האחוז ירד ל-36. הסיבות לעליה אינן ברורות, אולם ברור, שזוהי השקעה במפעלים.

לוח ג'-24

העברות פרטים והשקעות לפי רבעי שנה, 1970 ו-1971

(מיליוני דולרים)

השקעות במוזמן במטבע חוץ	העברות במוזמן ע"י פרטיים		
	תושבים ישראליים	עולים	
12.6	34.7	9.1	1969
13.2	28.0	10.9	
6.3	27.2	8.6	
8.9	26.8	11.0	
11.2	26.9	11.7	1970
8.0	27.7	12.9	
11.0	35.4	13.3	
9.3	30.1	17.2	
18.1	32.1	19.0	1971
19.2	40.8	27.9	
20.8	53.3	30.8	
29.6	60.8	33.1	

¹ שהוא סעיף מפוקפק.

1969	1968	1967	1966	1965	היתרה בסוף השנה
1. יתרות מטבע חוץ נטו בבנק ישראל					
א. נכסים בבנק ישראל					
366.7	594.3	646.2	552.7	574.7	יתרות מטבע חוץ
45.7	46.0	45.9	54.8	45.8	זהב
—	22.5	22.5	22.5	22.5	זהב בקרן המטבע
					זכויות משיכה מיוחדות
412.4	662.8	714.6	621.0	643.0	(1) סך הכול
התאמה : פחות שינוי ערך הנובע משינויי שער או הקצאת זמ"מ					
(2) סך כל השינוי כתוצאה מעסקות והעברות					
ב. פיקדונות בבנק ישראל					
30.0	1.0	1.0	1.0	0.7	בנקים זרים
43.7	34.6	37.4	25.5	26.8	פת"ח
37.7	34.6	37.4	25.5	26.8	סך הכול
338.7	628.2	675.2	593.5	614.5	ג. יתרות נטו בבנק ישראל
2. נכסים נטו במטבע חוץ					
ד. יתרות מטבע חוץ אחרות					
49.5	91.6	133.6	34.4	47.7	פיקדונות הממשלה בחו"ל
267.2	161.8	120.0	100.7	84.2	פיקדונות בנקים בחו"ל
316.7	253.4	253.6	135.1	131.9	(1) סך הכול
התאמה : פחות שינוי ערך הנובע משינוי שער					
(2) סך הכול כתוצאה מעסקות והעברות					
729.1	916.2	968.2	756.1	774.9	ה. (1) סך כל הנכסים ברוטו במטבע חוץ (א) + (ד) התאמה : פחות שינוי שער זמ"מ
(2) סך הכול כתוצאה מעסקות והעברות					
ו. פיקדונות מטבע חוץ של גורמי חוץ					
86.7	59.6	22.2	33.2	20.4	פיקדונות בבנקים זרים
209.9	170.7	163.1	131.6	128.3	פיקדונות תושבי חוץ
296.6	230.3	185.3	164.8	128.7	סך הכול בבנקים
30.0	1.0	1.0	1.0	0.7	פיקדונות בבנק ישראל (פרט לפת"ח)
326.6	231.3	186.3	165.8	129.4	סך הכול במערכת הבנקאות
402.5	684.9	782.9	591.3	626.2	ז. נכסים נטו במטבע חוץ (ה) - (1) פחות (ז)

1971 ע" 1965

העלייה או הירידה (—) במשך השנה

1971	1970	1969	1968	1967	1966	1965	1971	1970
							675.5	405.2
							43.4	43.4
							—	10.0
							13.1	—
+273.4	+46.2	-250.4	-51.8	+93.6	-22.0	+98.0	732.0	458.6
—(+)64.1	—(+)15.1	—(+)28.7		—(—)13.9				
+209.3	+31.1	-279.1	-51.8	+107.5	-22.0	+98.0		
							9.8	37.5
							146.2	59.9
+58.6	+23.1	+39.1	-2.8	+11.9	-1.3	+5.0	156.0	97.4
+214.8	+22.5	-289.5	-49.0	+81.7	-21.3	+93.0	576.0	361.2
+11.5	-52.1	-42.1	-42.0	+99.2	-13.3	-0.2	35.9	24.4
+144.3	+98.5	+105.4	+41.8	+19.3	+16.5	+8.0	510.0	365.7
+155.8	+73.4	+63.3	-0.2	+118.5	+3.2	+7.8	585.9	390.1
—(+)3.1		—(+)2.0		—(—)4.0				
+152.7		+61.3		+122.5				
+429.2	+119.6	-187.1	-52.0	+212.1	-18.8	+105.8	1,277.9	848.7
—(+)67.2	—(+)15.1	—(+)30.7		—(—)17.9				
+632.2	+104.5	-217.8		+230.0				
							124.4	96.9
							528.2	317.4
							652.6	414.3
							9.8	37.5
+210.6	+215.2	+96.3	+45.0	+20.5	+16.1	+9.7	663.3	451.8
+218.6	-5.2	-283.4	+97.0	+191.6	+34.9	+96.1	615.5	396.9

ההשקעות במזומן ברוטו גדלו מ-40 ל-88 מיליון דולר, ונטו — מ-12 ל-55 מיליון (ראה לוח ג' — 23). בסעיף זה בולט עוד יותר הניגוד בין 1971 לשנים הקודמות. היו אלה שנים של התרחבות מואצת במשק של עלייה ניכרת ברווחיות ושל מאמצים אינטנסיביים בעידוד השקעות. אולם גורמים אלה לא באו לידי ביטוי מהותי בנתוני ההשקעות במזומן. נראה אפוא, שהקפיצה בהיקף ההשקעות במזומן ב-1971 נעוצה בעיקרה בגיאות בשוק המקרקעין, על כך מעידים גם הנתונים המפורטים בלוח ג'-24.¹ גורם שני הוא, כאמור, הרגיעה במצב הבטחוני לאחר סיום מלחמת ההתשה, ששימשה ודאי גורם מרתיע בשנתיים הקודמות.

הפיחות שימש כאן גורם מעודד הן בכך שהגדיל את ערכו של מטבע חוץ במונחים מקומיים והן בכך שהפחית עוד יותר את הסיכון של שינוי שער.

ייתכן בהחלט, שיש לראות את גידול ההשקעות במזומן גם על רקע ההתפתחויות המוניטאריות, מצד אחד, והשינויים בסדרי הפיקוח על מטבע חוץ, מצד שני. עם השינויים, שהונהגו בשנים האחרונות בסדרי הפיקוח, הובטחה למעשה זכות המרה חוזרת ללא הגבלה כמעט לכל סוגי ההשקעות. דבר זה היה, בלי ספק, בבחינת גורם מדרבן רב משקל. ב-1971 פעלו שני גורמים נוספים: הקטנת הסיכון של שינוי שער והגדלת הפרשי הריבית בין המשק הישראלי לחו"ל. שתי השנים האחרונות היו שנים של ירידות חדות בשערי הריבית בחו"ל וכנגד זאת — של עליית הריבית במשק הישראלי. בד בבד עם זאת נחלשו במידה ניכרת הציפיות לפיחות לאחר היטל היבוא של אוגוסט 1970 וביתר שאת לאחר הפיחות האחרון, ונראה שמבחינת הטווח הקצר נעלם למעשה הגורם המרתיע של חשש לשינוי שער. ההתפתחויות אלה היה בהן ודאי — עד כמה שניתן לדון מתוך הערכות כלליות — כדי להגביר את ההזקקות מצד גורמים במשק לאשראי מחו"ל. אמנם, קבלת אשראי בצורה ישירה נתונה לפיקוח. אולם בתנאים של היום יכולה קבלת אשראי להעשות באמצעות מכירת מניות, הנפדות ע"י המוכר כבוא העת. כשמדובר בגופים בעלי קשרים בחו"ל, אין בצורך להזקק לפרוצדורה מעין זו משום מניעה.

ד. ההון לזמן קצר והיתרות

בתחום תנועות ההון לזמן קצר לסקטורים הלא-מוניטריים מתגלה השפעת אותם הגורמים שפעלו בחשבון ההון בכללו. העלייה בהפרשי הריבית בין המשק לחו"ל והיחלשות הציפיות לפיחות קרוב שימשו גורמים להגברת הנכונות ללוות בחו"ל. מדיניות רשויות הפיקוח התבטאה בהרחבת מתן היתרים לקבלת אשראי מחו"ל, במסגרת המאמצים למנוע את ירידת היתרות, שעד סמוך לסוף השנה נחשבה להתפתחות צפויה. על רקע זה חלה הרחבה ניכרת באשראי לזמן קצר מחו"ל.

הרחבה ניכרת חלה גם באשראי המסחרי לחו"ל, והיא משקפת את ההרחבה המהירה של היצוא, שהיתה מלווה בגידול מקביל במימון מקרן היצוא לצורך מתן אשראי ללקוחות בחו"ל. ב-1971 גבר תהליך ההתרחבות המהירה של העסקות הפיננסיות של הסקטור הבנקאי עם חו"ל, המאפיין את השנים האחרונות. הדבר התבטא בגידול ניכר הן בנכסיהם הנזילים של הבנקים בחו"ל, ועוד יותר בהתחייבויותיהם הנזילות לגורמי חו"ל — בפיקדונות תושבי חוץ ופיקדונות בנקים זרים. הפיקדונות הבנקים בחו"ל גדלו ב-1971 ב-140 מיליון דולר, ואילו התחייבויותיהם ב-240 מיליון דולר בקירוב.

¹ בגידול בהשקעה במפעלים מאושרים ב-1971 יש משקל רב להשקעה בבתי מלון. גידול זה חל בד בבד עם גידול ניכר בהיקף התיירות. אולם העלייה בהשקעה שבאה לידי ביטוי ב-1971 נעוצה ברובה עוד בתקופה קודמת שבה היה גידול התיירות איטי בהרבה. נראה שהיתה כאן השפעה לעובדה שהמשקיעים קיבלו קרקעות במחיר נמוך בהרבה ממחיר השוק.

יתרות מטבע החוץ ברוטו שבידי בנק ישראל גדלו ב-273 מיליון דולר. במקביל לכך חל גידול בהתחייבויות הנזילות של בנק ישראל במטבע חוץ בסכום של 59 מיליון דולר. כתוצאה מכך חלה עלייה של 215 ביתרות נטו בבנק ישראל.

בחשבון הנכסים נטו במטבע חוץ, הכולל את יתרות בנק ישראל, הממשלה והמוסדות הבנקאיים, ואת התחייבויותיהם הנזילות לחו"ל, חלה עלייה של 310 מיליון דולר.